

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם שאול תובל (טוויל), ירושלים
תאריך: 29.9.1999
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: מר תובל, אני מבקש שבשלב הראשון של הראיון תספר קצת על בית אבא, על הרקע המשפחתי, איפה הם חיו בסוריה, מתי הם הגיעו, ולאחר מכן נמשיך. קודם כל לגבי ההורים, שמות ההורים ותחומי העיסוק שלהם. מתי נולד אבא?

שאול תובל (טוויל): מה שאני יודע שהורי באו ממשפחת ... שם אבי הוא מרדכי, מרדכי טוויל מעלי הכהן.

ש: משורש עלי הכהן?

ת: עלי הכהן. יש מסורת כזאת שאנחנו כהנים על באמת, לא סתם זיוף, אלא מעלי הכהן. כמובן שזאת מסורת שאין לה שום יסוד. ניסיתי לבדוק.

ש: ... תימוכין.

ת: לא מצאתי ... זה מלפני 3,000 שנה, בקושי הגעתי עד 150 שנה.

ש: אבל אי אפשר לשלול את זה.

ת: זאת מסורת שמעלי הכהן ... של נביא, מהתנ"ך בכל אופן. [אבא] השאיר לי בירושה, כתוב – מרדכי יצחק מעלי הכהן. מרדכי בן יצחק מעלי הכהן. זאת מסורת ... נקודה.

ש: שם האמא?

ת: שם האמא רחל.

ש: לבית?

ת: גם כן היא טוויל. היא מאותה משפחה. אבל היא, אמי, הם התחתנו פה. הם באו, לפי מה שאני, למיטב ידיעותיי, הם הגיעו בשנות השמונים, כנראה ב-1882, [עקב] המשבר הידוע בסוריה, אחרי חפירת תעלת סואץ. חלב עצמה נמצאת על דרך המשי מהמזרח הרחוק. כשנחפרה תעלת סואץ התחנה הזאת כבר לא היתה חשובה.

ש: תחנת המסחר החלבית.

ת: חלב על הדרך הזאת ... על דרך המשי למזרח הרחוק. אחרי התעלה נגרם תוך חמש, עשר שנים משבר עמוק בסוריה. היו שם תחנות שמחליפים בהן סוסים עד כמה שאני זוכר. כל מה שקשור בחאן, האנים.

ש: פונדקי דרכים.

ת: פונדקי דרכים, כן. אז עזבו את חלב עצמה גויים ולא-גויים, גם יהודים. נדמה לי שבהקשר הזה באה גם משפחתי. היוזם של כל ההגירה הזאת, אז לא היה מדובר על עלייה, היוזם היה דודי סלים טוויל מעלי הכהן. אותה משפחה. הסבא הוא מצפת. הוא היה היוזם, הוא בעל האנרגיה. הוא אירגן את שתי המשפחות, שלו ושל אבי, והגיעו ארצה. כנראה, אינני יודע, ניסיתי לבדוק אבל לא מצאו. על סוסים ועל פרדות.

ש: רגלי.

ת: כן. חימרו אחרי ... וככה הם באו. הגיעו לכאן, אינני יודע כמה זמן לקח להם.

ש: לכאן אתה מתכוון לירושלים?

ת: ירושלים, כן. הם באו והשתכנו בשער שכם. באב אלעאמוד. שם הם השתכנו. התחנה הבאה שלהם מבאב אלעאמוד, אינני יודע מתי זה קרה, הם עברו לשכונת החלבים בנחלת ציון ושם השתכנו.

ש: מה היה העיסוק של המשפחה בחלב? ... במסחר, ... יותר בחקלאות?

ת: לצערי, כשאני עמדתי על דעתי כדי לדעת על שרשי משפחתי זה היה אחרי שאבי נפטר ואחרי שאמי נפטרה ואחרי תלאות ועוני מרוד, כך שאותם לא תחקרתי. לא רק זה, גם לא שמעתי, הם לא סיפרו. היינו עוד קטנים, אני יודע מה. הוא היה כאן סוחר, עסק במסחר. באילו תחומי מסחר? גרביים. הוא היה שותף של סלים טוויל. היתה להם חנות גדולה במרכז המסחרי "שמע".

ש: באיזו שכונה זה נמצא?

ת: המרכז המסחרי שמע.

ש: כן, אבל היום איפה אתה ממקם את זה? במרכז ירושלים?

ת: לא.

ש: תן לי אתר, ציון.

ת: חברת החשמל הישנה, אתה יודע איפה זה?

ש: לא.

ת: אינך צריך תוספות. זה כמו שאומרים הילטון. המרכז המסחרי שמע ידוע איפה זה. ליד העיר העתיקה.

ש: אתה מתכוון אולי למה שנקרא ממול שער יפו, שכונת דוד של היום, ממילא, באזור הזה?

ת: באזור ממילא, כן.

ש: אמרת ממילא, אמרת לי הכל.

ת: ממילא, כן. דרום ממילא. היתה חנות גדולה. בעיקר עד כמה שאני זוכר חוטים, אבל גם אולי דברים אחרים. כך זה היה. אבל הם נפרדו. דוד שלי היה איש לא קל. סלים היה איש לא קל. אבי היה צנוע, עניו, שקט.

ש: נפרדו דרכיהם.

ת: כן. אני חושב שהוא קנה לו איזה חנות בעיר העתיקה ליד רחוב הבשמים, "סוק אלטרין", שוק התבלינים. שם היה לו דוכן קטנצ'יק וקנה חוטים לסריגה, לסריגת גרביים. את הדברים הללו עד כמה שאני זוכר, הוא היה קשור עם מנזר האחיות "סנטה אנה" ליד שער האריות. היו מזמינים אצלו גדלים שונים של גרביים, הוא היה נותן את זה לגברת פרידה, חלבית גם היא שגרה בנחלת אחים. היתה לה מכונית יד והיא היתה סורגת. הוא היה צובע אותם בשחור, כי החוט היה לבן, ומוכר את זה לנזירים שהיו שם.

ש: תרשה לי לחזור קצת לאחור. אני מבין שבסוף המאה ה-19 לא היו בעיות מעבר מחלב לירושלים, לכל מקום.

ת: ההגירה באה ...

ש: ... במסגרת האימפריה העותמאנית. למה הם מגיעים לבאב אלעאמוד? מה פתאום לשם?

- ת: מפני שזה היה מקום, לשם באו.
- ש: זו היתה התחנה המרכזית של אותם הימים?
- ת: כשהעולים היו באים לירושלים היו מתיישבים שם.
- ש: כשאתה אומר מתיישבים למה אתה מתכוון?
- ת: שוכרים דירה או קונים דירה וגרים שם. בעיקר שוכרים דירה. באב אלעאמוד היה נקודת הקליטה שם.
- לא היתה סוכנות, לא היה שום דבר. הם באו וזה היה מקום
- ש: ההגעה הראשוני לעולים.
- ת: הקליטה, כן. ... ראשוני. שם ישבו.
- ש: כשאתה אומר קליטה, זה מושג מאוד מורכב. הם עשו את הכל עצמאית.
- ת: כשבא אדם ורוצה למצוא לעצמו מקום לשים את ראשו, זה היה מקום שבו היה אפשר לשכור דירה ולשים את המשפחה ... אחר כך לחפש עבודה.
- ש: כמה זמן הם חיו שם בבאב אלעאמוד?
- ת: איני יודע, אין לי שום מושג. גם זה הרבה, זה שאני יודע שהם באו לבאב אלעאמוד. זה אחרי חקירות של השרידים שבאו שידועים משהו על זה.
- ש: אולי גם קיבלת מידע לגבי האם כל המשפחות מאזור דמשק וחלב עברו דרך באב אלעאמוד?
- ת: זה היה אזור לא רק של חלבים. כל מי שבא בימים האלה, בסוף המאה ה-19, בא לשם. באו לשם גורג'ים. אני יודע למשל מהעבודה שלי עכשיו שהיה בית כנסת של גורג'ים.
- ש: בבאב אלעאמוד?
- ת: כן. בבאב אלעאמוד. אלה שגרו מחוץ לעיר העתיקה גרו במקום הזה. כל היתר לא היה.
- ש: מה זאת אומרת כל אלה שגרו מחוץ לעיר העתיקה? באב אלעאמוד זה בתוך העיר העתיקה.
- ת: לא. הם היו מחוץ לעיר העתיקה.
- ש: אה, בסמוך לשער?
- ת: קראו לזה שכונת באב אלעאמוד ...
- ש: זה היה מחוץ לשער שכם?
- ת: כן. בתוך החומה היו ערבים. מעבר ל[חומה] היו ערבים ומוסלמים ו... אחרים.
- ש: השכונה הזאת היום עד כמה שאני יודע זה רחוב ע"ת, כל האזור הזה של
- ת: רחוב סולימאן. מערבה וצפונה. כל האזור הזה.
- ש: מעבר למה שנקרא שטח ההפקר.
- ת: אין שטח הפקר שם.
- ש: אתה אומר מול שער שכם. עד מלחמת העצמאות היה שם שטח הפקר עד כמה שאני זוכר.
- ת: השכונה הזאת לא היתה באזור ההפקר.
- ש: היא היתה בצד המזרחי של ירושלים?
- ת: כן. שטח ההפקר זה במעלה השער החדש, נוטרדאם. מהשער החדש שעובר דרך נוטרדאם, שם הקטע הזה מהשער החדש צפונה בירידה, כשאתה יורד, היו שם איזה 300, 400 מטר אזור הפקר.

ש: אנחנו מדברים על מוסררה?

ת: לא. אם אתה כבר מדבר על זה, תארתי לך את המצב הטופוגרפי המדויק. אתה אחר כך תסתכל על המפה ותראה איפה מוסררה. הקטע הזה בין השער החדש, בירידה לשער שכם, חלקו היה אזור הפקר. שכונת שער שכם היתה קיימת, לא הפקר. שם גרו אנשים, שם נסעו.

ש: באזור הזה שאתה מתאר?

ת: כן. במקום שגרו יהודים מחוץ לחומה. גרו אז יהודים. ב-48' כבר לא היו שם יהודים עד כמה שאני יודע. אולי בקצה רחוב הנביאים עוד גרו איפה שהוא. אתה יודע איפה זה בית החולים האיטלקי? ש: כן, בהחלט.

ת: בית החולים האיטלקי, היה שם משרד החינוך הישן לפני שהוא עבר למקום החדש. במקום הזה עוד גרו יהודים גם אחרי 48'. זה להיכנס יותר עמוק.

ש: כן. בכל אופן לכל השטח הזה אתה קורא שכונת באב אלעאמוד?

ת: שכונת באב אלעאמוד.

ש: אוקיי. אז באופן טבעי הגיעו לשם, שכרו שם דירות.

ת: לא טבעי... חיים, שם חיו. לא היו שכונות אחרות. אתה יודע שהיציאה מן העיר העתיקה היתה בסוף שנות השמונים כשבנו את ימין משה ואת משכנות שאננים, נחלת שבעה, מחנה ישראל. אלה היו השכונות. אבל באב אלעאמוד היתה כבר שם. אנשים גרו לפני העלייה הזאת. כשבאו יהודים בכלל מפרס, מהקווקז, כשהגיעו הגורג'ים והאחרים והפרסים, גרו שם. ביניהם המשפחה שלי.

ש: לפי מה שאתה יודע היו שם הרבה חלבים?

ת: אין לי מושג

ש: היה להם בית כנסת שם?

ת: לא חושב.

ש: איפה הם התפללו? איפה אבא היה מתפלל?

ת: בבתי.

ש: בתוך הבית?

ת: כן. אני יודע על הגורג'ים האלה. זה סיפור שקרה עכשיו, כן? אבל לא חשוב. אביו של הגדנ"עי הזה שדיברתי איתו, איש הגנה, תלמיד שלי לשעבר שראיינתי אותו, סיפר לי שאביו, הם גרו בעיר העתיקה.

ש: מה שמו?

ת: לא זוכר עכשיו מי זה היה. על כל פנים, מרוב דתיותו לא רצה לשלוח את בנו לבית הספר... הספרדי, תלמוד תורה הספרדי, אלא שלח אותו לחכם בכותאב הגורג'י הזה שגר שם. הוא היה צריך לעבור את כל העיר העתיקה. למה? מפני שבית הספר עבר ל"מזרחי". הוא היה קודם מוחזק על ידי עדת הספרדים ובגלל קשיים העדה העבירה את זה למזרחי, לרשת חינוך

ש: שהיא אשכנזית יותר.

ת: ב-1921. ציונית, לא אשכנזית. אז היתה הציונות. מדובר על ציונות. זה לא היה מספיק בשבילו מפני שלמדו פחות קודש ויותר חול וזה לא מצא חן בעיניו, אז שלח אותו לשם. לכן אני יודע על בית הכנסת

הגורג'י. אם היה שם חלבי או לא חלבי, אם היתה שם קומיוניטי או לא קומיוניטי, אין לי מושג. אינני יודע כמה זמן הם ישבו שם.

ש: הם עברו בשלב מסויים להנה?

ת: עברו לנחלת ציון. היא חלבית. היא נקראת שכונת החלבים.

ש: היה להם שם בית כנסת?

ת: ודאי.

ש: איזה?

ת: עדס.

ש: באותה תקופה, אולי סיפרו לך או אתה יודע כמה יהודים חלבים, איזו קהילה זו היתה? מה היה הגודל שלה?

ת: קהילה שמארגנת לה בית כנסת, הרי זה בעצם מושג של קהילה. קהל קדוש. אתה ראית את הבנין. הוא הכיל מאות אנשים. מאות אנשים פירושו מאות משפחות. לפחות עשרות.

ש: אתה מדבר איתי על תקופה שמתחילה באיזו שנה פחות או יותר?

ת: נאמר 1927, 1928.

ש: תרשה לי לשאול אותך שאלה אינטימית – מתי אדוני נולד?

ת: 1922.

ש: אז כשאתה נולדת כבר הייתם בנחלת ציון?

ת: לא. אני נולדתי אחרי הפרידה הזאת.

ש: הפרידה מבאב אלעאמוד?

ת: מן המסחר. האחים נפרדו ואבי הלך לשוק הבשמים. אני יודע שאנחנו כבר גרנו ביגיע כפיים. הוריי באו וגרו ביגיע כפיים.

ש: יגיע כפיים זה רחוב?

ת: שכונת יגיע כפיים, רחוב שדה חמד.

ש: איפה זה פחות או יותר?

ת: אתה יודע איפה הרבי מגור? אתה יודע איפה רחוב גאולה?

ש: משהו באזור מגרש הרוסים?

ת: לא. איפה אתה ...

ש: סליחה.

ת: שנלר אתה יודע איפה?

ש: כן.

ת: כאן.

ש: אהה.

ת: במרחק 500 מטר משנלר. שנלר מוקף עדיין חומה. מהקצה המזרחי של החומה, לביתנו זה היה ענין של 200 מטר.

ש: איך קראו לשכונה הזאת אתה אומר?

ת: שכונת יגיע כפיים.

ש: לפי ידיעתך, אני ראינתי משפחות ובראשן משפחת סילברה שגם כן חיה שם בשכונה. המשפחה מוכרת לך?

ת: מוכרת לי. הם גם כן חלבים. הם גרו במחנה יהודה. אתה יודע [איפה] "עץ חיים" במחנה יהודה?
ש: כן.

ת: מול. במובן הסימטרי. ממש מול, מול השער של עץ חיים הוצים את כביש מחנה יהודה, רחוב מחנה יהודה, נכנסים לסמטת יוסף בן-מתתיהו. שם יש עד היום בית כנסת שנקרא סילברה.

ש: אבל פעם הם גרו גם לא רחוק משנלר, ממש

ת: אינני יודע.

ש: במלחמת העצמאות הם חטפו שם פגז ולכן הם עזבו.

ת: סילברה?

ש: כן, ליד. אבל אתה אומר שבאותה שכונה שליד שנלר היו חלבים?

ת: נכון.

ש: במספרים בולטים?

ת: לא.

ש: כמה משפחות פחות או יותר?

ת: ... בתקופה יותר מאוחרת, 1930, באה עוד משפחה של טוויל. גם היא גרה בזכרון משה, על יד. אבל היו שתיים, שלוש משפחות. פרידה טוויל היתה נשואה לתימני בשם נדב. נטף קראו לזה. הרב עמיאל נדב. לא יודע אם הגעת אליהם.

ש: כן, שהמקום שלהם התחיל שם בשכונת התימנים.

ת: לא. היא החלבית והוא התימני. עמיאל נדב גר ברחוב רש"י, המשכו של רחוב רש"י, אבל בשכונת יגיע כפיים. הם היו, תקרא לזה משפחה חלבית, חצי חלבית. אומר לך ש[היו] שתי משפחות או שלוש. למען מקדם הביטחון, אז אני נותן לך עוד משפחה אחת.

ש: אגב, אותה שכונת יגיע כפיים נקראת כך גם היום?

ת: כן.

ש: אוקיי. בוא נמשיך בבקשה. אנחנו מגיעים עם המשפחה שלך מיגיע כפיים, [מכאן] כבר הזכרון שלך הרי חי את התקופה, ואתם עוברים לנחלת ציון.

ת: לא. כל המשפחה, סלים ומרדכי, עברו משכונת באב אלעאמוד לנחלת ציון. סלים טוויל נשאר שם, בשכונת החלבים, הרבה שנים. הוא מת שם, נפטר שם. הוליד ילדים וגידל, ונפטרו והתחתן עוד פעם וכוליי. כל חיי המשפחה היו בנחלת ציון שם. אבי התרחק משם ועבר לשכונת יגיע כפיים. אני יודע ששם הוא גר בדירה בשכירות בסמטא. השכונה בנוייה רחובות, בתי רכבת. כביש, עוד בתים, כביש.

ש: רחובות מקבילים.

ת: בדיוק. רחובות מקבילים. היו ששה אני חושב. אבי גר בשכירות ובנה בית בשכונת יגיע כפיים. למה אני זוכר? ... המון צרות, המון בעיות.

ש: ספר לי קצת על זה.

ת: לא היה לו כסף.

ש: אבל הוא עסק בסחר, היה אמור להיות איש, בעל בעמיו.

ת: אומרים מסחר, אפשר לחשוב אני יודע מה. סלים טוויל עסק במסחר ... אז היה מסחר. חנות גדולה, מחסנים, באלות, אני יודע. באלות זה צרורות, קשורים בחישוקים.

ש: חבילות.

ת: חבילות, גודל של מטר על מטר, מטר וחצי על מטר וחצי. זו חתיכת עבודה. היה מלא, אני יודע מה, בד ... אבל הוא [אבא] היה לו דוכן קטנצ'יק. תעבור שם אני אראה לך אותו. חנות קטנה, חשוכה, אפלה.

היום יכול להיות [שיש שם] חשמל, אבל שם היו לו כמה

ש: משהו צנוע בהחלט.

ת: ... דל"ת על דל"ת, תחלק את הדל"ת על דל"ת, על [עוד] דל"ת. זה היה משהו [כמו] מטר על מטר.

ש: נקרא לזה בעברית פשוטה כוך.

ת: כן, ככה. אכן מין כוך כזה.

ש: והמשפחה התפרנסה ככה.

ת: התפרנסו מזה, כן. צבע ומכר. ... התפרנס מהערך המוסף הזה. צבע, ... סידר לו ... מה שנשאר. כשהוא בנה את הבית זה עלה 300 לירות ארצישראליות. זו תקופת המנדט.

ש: אנחנו מדברים עכשיו על שנות השלושים?

ת: המחצית השנייה של שנות השלושים, כשאני עמדתי על דעתי. אני אומר לך אני ...

ש: היית נער אז.

ת: ילד, לא נער. ילד. [יליד] 22. מדובר על 25, 26, 27.

ש: במחצית השנייה אתה כבר בן 14, 15.

ת: מ-22 עד 28.

ש: אמרת המחצית השנייה של שנות השלושים.

ת: לא השלושים, העשרים.

ש: אה, אז אם כך זה בסדר.

ת: כל הבית עלה 300 לא"י. הוא לווה מאחותו 50 לא"י ומסבתי מצד אמי עוד 50 לא"י ובימי חייו עוד שילם, ככה שהוא בנה את הבנין כשהיו לו 100 לא"י בערך. הוא שילם כמה ששילם. איך אני יודע? מפני שלי הוא השאיר "ירושה", חוב של 100 לא"י. אלה היו, איך קוראים לזה ... היתה מארה. איך אומר שם ביאליק - "צרורות חיים של יסורים".

ש: חיים בצמצום רב.

ת: מה זה חיים? "עאיש מין קילת אל מות". חי מתוך חסכון של המוות. המוות לא הקדים לו ... מפני שהוא לא, המוות לא קידם את פניו, לקטול אותו. אתה מבין? היה חי בצמצום ובדוחק רב, בקושי.

ש: כמה ילדים הייתם במשפחה?

ת: ארבעה אחים ואחות. והיתה אחות מאם אחרת. אחותי היא בת אבי, לא בת אמי. אחות אחת ומאם אחת ארבעה אחים.

ש: בית כנסת היה שם בשכונה לחלבים?

ת: סילברה.

ש: הייתם נודדים לסילברה.

ת: לא היינו נודדים. אנחנו התפללנו אצל הגורג'ים. בית הכנסת הגורג'י גם הוא בשכונת יגיע כפיים.

ש: ובחגים הייתם

ת: לא בחגים, ביומיום. מסורתיים-דתיים. אבא היה הולך ומתפלל וחוזר ... בבית הכנסת הגורג'י.

ש: אבל אני ככה מכיר מתוך ראיונות אחרים שבדרך כלל באמצע השבוע ובשבתות רגילות התפללו בבתי הכנסת הקרוב, הנות. אבל בחגים, כדי לשמוע את התפילות בניגונים המקוריים, נדדו אפילו עד בית הכנסת הגדול החלבי.

ת: הוא היה יחיד. קוראים לזה יחידים.

ש: כן, כמה משפחות, הבנתי.

ת: לא כמה משפחות. יחיד. בבית הכנסת ... יחידים. כל איש, כל ראש משפחה הוא יחיד, הוא היחיד שמכובד, מפני שהוא היה כהן. לגורג'ים כידוע לך אין כהנים, יש רק לויים. אז הוא היה איש מכובד מאוד. יחיד מכובד. היה לו מקום, אני זוכר, מקומו כמעט במזרח ... הוקירו אותו. הוא פתר להם את השאלה של ... התורה. אז בחגים הוא יעזוב אותם וילך? לעשות [ברכת] כהנים ולברך וכן הלאה? לא. טיפלו בו מה שלא טיפל בו הדוד שלי. ... את כל הכבוד. הוא היה יחיד סגולה בשבילם.

ש: אלה ימי הילדות שלך. לאחר מכן אני מבין, כשאתה מגיע לגיל 10 או 12, הבנתי שאתם עוברים משם.

ת: לא.

ש: עד מתי אתם חיים שם?

ת: אני חייתי שם עד 69'. עד שהתחתנתי. גם אחרי שהתחתנתי. התחתנתי בשנת 69'. אמי גרה שם, אבי נפטר, אני התייתמתי מאבי כשהייתי בן 9. אני טיפלתי באמי בבית הזה, רחוב שדה חמד. גרנו שם כל הזמן.

ש: הזכרת את שם אמך?

ת: רחל.

ש: במהלך התקופה הזו בו נקרא לזה עליות, אולי בשלב יותר מאוחר, אבל הגיעו מחלב. ת: ודאי.

ש: לאן הם הגיעו בירושלים? איפה הם התיישבו החלבים?

ת: שם היה כבר מקור קליטה. עולים לאו דוקא מחלב.

ש: מסוריה, דמשק.

ת: באו. אז היה שם, לא של סלים טוויל, של מרדכי, הצאצאים. קלטו אותם שם.

ש: בנחלת ציון?

ת: נחלת ציון. הקרובים שלי, אלה שאמרתי לך, המשפחה האחרת החלבית, הם קרובים מצד אמי, טוויל זה מצד אמי, הם גרו בשכונת יגיע כפיים.

ש: אז רוב החלבים התרכזו בנחלת ציון.

ת: כן.

ש: אני מבין ממך שהיו שם עשרות עד מאות משפחות.

ת: מאות זה לא כולל ...

ש: עד מאה משפחות?

ת: כן, היו שם. אפשר לומר, כן.

ש: חוץ מבית הכנסת עדס, היו שם עוד כמה בתי כנסת קטנים של חלבים?

ת: כן. של אורפלים, הם חושבים את עצמם כורדים וכן הלאה.

ש: ברחוב החבצלת שם, באזור הזה?

ת: רחוב חבצלת ... רחוב הסולל. על יד זה ממש יש שם ככר, עד היום שם, ומסביב יש דירות. כמו "חוש" בעיר העתיקה.

ש: חצר.

ת: חצר. אבל שם זה בקנה מידה מיניאטורי. שם לא היה חוש, היה שם מגרש.

ש: של היהודים אתה מתכוון, של החלבים.

ת: היה בור במרכז.

ש: היה בור מים.

ת: בנחלת ציון. הוא קיים עד היום. יש חצר עם גינה. מסביב לזה בנו טורים של בתים.

ש: אבל בצורה ריבועית.

ת: כן. אני חושב שבסופו של דבר, אני זוכר היתה פיתחה מצד ... כביש רחב. לא סתום, לא בצורת [האות] סמ"ך אלא בצורה פתוחה. אבל המבנה הוא זה.

ש: המבנה הוא מלבני פחות או יותר?

ת: כן.

ש: אז אני מבין שאתה חי, מה קורה איתך? אתה הולך ללמוד אני מתאר לעצמי בבית ספר יסודי.

ת: בוודאי. אנחנו לומדים כולנו, כל האחים שלנו בבית הספר "דורש ציון".

ש: איפה היה ממוקם?

ת: לאחרונה היה ממוקם על יד קולנוע "אדיסון", שכבר לא קיים. הבנין קיים, אבל

ש: מרחוב בן-יהודה שם.

ת: לא בן-יהודה. רחוב זכרון משה.

ש: אבל זה אזור הסמוך לככר ציון ...

ת: לא. בזמנים האלה וגם עכשיו זה לא סמוך. לא.

ש: תגדיר לי בבקשה. אני חשבתי תמיד לתומי שאדיסון

ת: קח מפה, בשטח. אני יכול להוציא לך מפה כאן, אבל אדיסון זה שם דבר. אתה לא יכול, כשאומרים ציון מטרות, אדיסון זו מטרה. 500 מטר מאדיסון, 20 מטר מאדיסון, צפונה, מזרחה, מערבה. זה ציון שאתה לא יכול להתעלם ממנו. ... לי איפה זה, אינני יכול.

ש: קולנוע אדיסון קיים היום?

ת: הבנין קיים. סגור, אטום. רוצים לבנות שם בנין רב-קומות.

ש: באיזה רחוב זה נמצא היום?

ת: זכרון משה.

ש: אוקיי, זה נותן לי נקודת ציון, כי אתה זוכר את אדיסון, הוותיקים ...

ת: אתה צריך לזכור שאדיסון, אין לך ... ולא כלום.

ש: מקובל עלי.

ת: אינני יכול. אני יכול לתת לך את האזימוט, אני יכול לתת לך נקודת ציון, 34 נקודה זה.

ש: היום יש גם רחובות וגם מספרים של בתים.

ת: אבל אדיסון זה שם מספר. בית ספר "למל" אתה יודע איפה זה?

ש: כן.

ת: אז ... מה שקוראים באמת מול, אדיסון מול למל. לא כאן ולא כאן אלא רק כאן. כביש עובר ביניהם.

בית הספר למל הוא בנין נמוך ואדיסון

ש: בית ספר לבנות אתה מתכוון, נכון?

ת: היום זה בית ספר דתי.

ש: אבל אז היה בית ספר לבנות עד כמה שאני זוכר, מקצועי.

ת: כן, בית ספר לבנות. אחר כך היה בית ספר לנוער העובד. ... אברהם כהן טוויל ניהל את בית הספר

הנוער העובד בתקופה של פרה-מדינה. זה היה חידוש. מפא"י של אז דאגה לנערים העובדים שיצאו לעבודה.

ש: והסופר אברהם כהן טוויל

ת: לא היה סופר, היה מורה.

ש: היה גם חוקר, היסטוריון.

ת: כן, כתב את החוברת הזאת. רצה לקבל על זה דוקטורט, אבל זרקו אותו.

ש: אה, אז אתה מכיר את זה. אבל לאחר מכן קיבל את הדוקטורט עד כמה שאני יודע.

ת: לא. התייאש. אתה יודע איזה צרות ... זה סיפור.

ש: בכל אופן אתה לומד שם ביסודי, ולאחר מכן?

ת: דורש ציון היה אחד משני בתי הספר הספרדים באותה תקופה. דורש ציון ובית הספר הספרדי בעיר

העתיקה. אלה חילקו את היהודים הספרדים למיניהם. כל בני עדות המזרח למדו או פה או פה.

ש: אתה מדבר איתי על השנים, עד קום המדינה?

ת: גם אחרי.

ש: גם לאחר מכן כמה שנים?

ת: ודאי. עשרות שנים אחרי.

ש: טוב, בינתיים נפתחו עוד כמה בתי ספר. אלה לא היו היחידים.

ת: כן, אחר כך כשנפתחו שני אלה, אז היתה הציונות במערכה. אבל דורש ציון היה הרבה זמן ... אחרי הקמת המדינה.

ש: אם אני הבנתי אותך נכון והגיוני בעיניי, אז כל החלבים למדו שם באותם שני בתי הספר.

ת: חלבים? למדו שם כל הספרדים. גורג'ים, חלבים, פרסים, תימנים, מרוקנים שקראו להם מערביים אז, מוגרבים. מי עוד יש לך בעדות? ספרדים-ספרדים גם כן. ... שהם היו בני עדות המזרח.

ש: מי החזיק אותם ותפעל אותם?

ת: הגורג'ים, אני יודע?

ש: העדה הספרדית?

ת: את דורש ציון?

ש: דורש ציון ו... הספרדים.

ת: תלמוד תורה ספרדי היה מוחזק על ידי הקהילה הספרדית, ועד העדה הספרדית. הוא החזיק אותו משנת 1874, אז נוסד ... הספרדים עד 1921. איך שהוא החזיק אותו. היה בבעלותו. גם הבתים היום הם בבעלותה של העדה הספרדית.

ש: ולאחר מכן, מ-1921?

ת: ב-21 בתי הספר עבר לרשת החינוך המזרחי. דורש ציון הוקם על ידי, דוקא קראתי אתמול, על ידי יהודי אשכנזי, הרב רבי יצחק מפראג, אשכנזי-אשכנזי. אבל הוא הסתפרד ... בניגוד ש: להוראת רבו?

ת: משפחתו. רבו אמר לו כן. הוא הקים ואחר כך הוא נתמך על ידי הפקוא"מ הו"ד, הפקידים והאמרכלים מהולנד.

ש: הולנד ודויטש, משהו כזה.

ת: על השלט היה כתוב "הפקידים והאמרכלים מאמסטרדם".

ש: זאת אומרת הוא נתמך על ידי אשכנזים והיה מיועד לספרדים.

ת: כן.

ש: אז אתה מסיים שם את בית הספר היסודי. אתה זוכר מאותה תקופה שהיית ילד אילו שהן דמויות חינוכיות חלביות מבית הספר או אנשים מרכזיים? דמות חלבית?

ת: מבית הספר?

ש: גם אולי כמורים וגם בקהילה באופן כללי.

ת: בבית הספר לא היה שום מורה חלבי. היה שם אחד בשם רבי יהודה קסטל ודמה לי, רובם היו ספרדים ובסוף הכניסו גם אשכנזים. אבל לא היו שם חלבים. קסטל היה אורפלי, אם אתה מכיר, שהיה ... נדמה לי.

ש: כן, זה ליד.

ת: הוא נולד בחברון או אביו נולד בחברון.

ש: הוא היה אורפלי במוצאו.

ת: אישיות חלביות היו רבות.

ש: כמו?

ת: כמו הסבא שלי מצד אמא, משה טוויל, הוא היה גאון. בכלל החלבים היו, אתה יודע

ש: אנשי עיון בעיקר.

ת: או אנשי תורה או סוחרים גדולים. סלים טוויל למשל היה סוחר. אבל סבי משה טוויל היה אישיות, הוא היה סגי-נהור. אישיות גדולה של תורה. אחר כך [יש את] רבי עזרא עטייה, יצחק אלפיה. תפתח פה את הספר.

ש: כן, "הקדושים אשר בארץ".

ת: הקדושים, אבל יש שם גם את המקום בו הם גרים. כל אלה גרו בסביבת המקום. ההוא היה גר ועטייה היה גר. עזרא עטייה היה גר במקור ברוך ...

ש: גם במקור ברוך היו חלבים?

ת: ודאי, אני אומר לך. עטייה ואחר כך, ברחוב יוסף-מתתיהו, בקצה על יד שנלר כבר, ... לך עוד חלבי אחד, הרביעי, אז הוא ממשפחת עטייה. המשפחה הזאת היתה אצ"לניקית והיא גרה שם. אז היו יותר. ארבע, חמש, שש.

ש: עכשיו אתה מתקן את עצמך כי אמרת שהיו יותר מחמש שש משפחות שם בשכונה שאתה גרת בה.

ת: בשכונת יגיע כפיים פרופר, כן.

ש: פה אנחנו באמצע או סוף שנות העשרים, '25 עד '29.

ת: גמרנו.

ש: אנחנו עדיין בתוך. אתה עדיין תלמיד יסודי. אתה זוכר את השכונות בירושלים בהם גרו חלבים, כי הזכרת עכשיו גם את מקור ברוך ונחלת ציון ויגיע כפיים. אילו עוד שכונות גרו בהן חלבים? בעיר העתיקה למשל?

ת: ... בימים האלה לקפוץ לעיר העתיקה זה סיפור.

ש: לא, מבחינת מגורי חלבים.

ת: אני אומר, זה סיפור ... בסביבה הקרובה, כל אלה הם אלה שהזכרתי. זאת אומרת יגיע כפיים ואם תיקח למרכז, היה לך שם את זכרון משה, היה שם את גאולה והיו בוכרים, רחובות הבוכרים. היה את כרם אברהם, מקור ברוך, ואחוזה.

ש: כל אלה שכונות?

ת: כל אלה שכונות מסיב לייגע כפיים, אם אני בוחר את יגיע כפיים.

ש: זה מבחינתך היה המרכז.

ת: כן. בשבילנו עכשיו זה המרכז. כל השכונות מסיבבה היו בהן חלבים כמובן.

ש: מהי השכונה הדומיננטית מבחינת האחוזה, השליטה החלבית? מבחינת האוכלוסיה.

ת: הדומיננטית היתה נחלת ציון.

ש: שם היתה הקהילה הכי גדולה?

ת: כן. שנות העשרים והשלושים והארבעים. שם בירושלים אני מדבר. מה שהיה בתל-אביב ובחיפה זה סיפור אחר. אבל פה בירושלים היא היתה הדומיננטית. השכונה הזאת, בית וגן, גם כן היתה שכונה חלבית. היא נוסדה על ידי יזמים חלבים, אריסטוקרטים. זה ההבדל בין נחלת ציון ובין בית וגן. מקורה של זאת הוא בשנות העשרים נדמנה לי. המאורעות אפילו עברו עליה. היו כאן בתים בודדים. אם תעבור דרך בית וגן תראה עדיין בתים עם גגות אדומים. ברחוב בית וגן כשאתה נוסע עכשיו חזרה, תראה שם בתים אדומים עם גגות רעפים, זה סימן של החלבים. הוקמו על ידי חלבים ואחיו השני של אבי, הבכיר יותר מסלים טוויל, כנראה הבכור במשפחתנו, יצחק טוויל, בא עם משפחתו ממנצ'סטר והם גרו פה בבית וגן. רחוב בית וגן בקצה, כמעט במקום שחותך את שדרות הרצל.

ש: הכנסת אותי באמת לענין הזה, מתי הוקמה בית וגן ומי היו המייסדים שלה? לא עמדת על זה כל כך. ת: אמרתי לך, היזמים היו [חלבים]. אני לא יודע מי היה הקבלן. אני יודע שהקבלן ביגיע כפיים היה דוד שליימה, שלמה במבטא אשכנזי. אנחנו הספרדים החלבים [אמרנו] שליימה. [למשל] – תלך לדוד שליימה, תשלם לו, תגיד לו, וכן הלאה. אז היה איזה קבלן, אני לא יודע מי זה.

ש: מי שבנה לא כל כך מעניין אותי באופן פרטי. מי שילם לו?

ת: אבל הענין הוא איך יגיע כפיים נבנתה. על ידי דוד שליימה, אני לא יודע מי זה. כלומר אני יודע מי זה אבל מי היה מסביבו – חברה או עמותה, אינני יודע.

ש: אבל אתה בעצמך אמרת לי מקודם שהיזמים היו חלבים אריסטוקרטים.

ת: הם היו המשלמים.

ש: מי הם היו?

ת: למשל הדוד שלי.

ש: אתה זוכר אולי עוד שמות?

ת: גדע. תמצא את זכרו פה. ברחוב בית וגן יש עכשיו איזה בית ... עם שער ברזל שהיה אז שער, היה גבוה. בינתיים העבירו כביש כך שהשער נעשה נמוך אבל יש את הכתובת. תראה, אלה היו הבתים הראשונים. תראה מה כתוב שם. עכשיו אתה נוסע דרך שם, אין לך דרך אחרת.

ש: אני אלך ברגל.

ת: תיסע כמעט עד הקצה.

ש: עד המספרים הראשונים של בית וגן.

ת: כן, עד המספרים הראשונים. נאמר ששה, שבעה, שמונה, תשעה, עשרה בתים. שם יש סופר תורג'מן. לפני זה, כשאתה בא מכאן, אתה פוגש את גדע ואחרי זה את סופר תורג'מן. תראה באיזו שנה. כתוב שם. דומני שכתוב שם תר"ף.

ש: 1920.

ת: לפני ואחרי זה תראה. מעניין.

ש: כמה משפחות ראשונות חלביות [היו]?

ת: בודדות. עשר, חמש-עשרה.

ש: רובן מוצאן היה מנצ'סטר?

ת: לא. עשירים, כל מיני עשירים.

ש: שהגיעו ארצה. עד אז הם לא היו בארץ?

ת: לא.

ש: אז הם הגיעו אולי גם מחלב?

ת: אני לא חושב, לא. מחלב יצאו דלפונים. מחלב ברחו, בחלב לא היה. בחלב לא הלכו, לא היה להם ...

היו סוחרים ... משהו למחייה. התחילו לחפש עבודה. אבל אלה יצאו לפני שנות השמונים.

ש: במאה ה-19 אולי. היגרו לאנגליה.

ת: לא, משנות השמונים היו שהיגרו הנה לארץ-ישראל והיו שנסעו לאיטליה, היו שנסעו לאנגליה, היו

שנסעו למילנו והיו שנסעו לאמריקה. והיו אלה שלא נתקבלו בגלל מחלת הגרענת.

ש: אז אתה מגדיר 10, 15 משפחות מייצגות. היה להם כאן בית כנסת מרכזי?

ת: כן, ודאי. בית הכנסת הספרדי הגדול הוא נקרא. ברחוב בית וגן, אחרי שתמצא את גדע, תמשיך עוד

50 מטר. כשאתה חוזר מכאן לשדרות הרצל, הבית האחרון מצד ימין הוא בית כנסת חלבי.

ש: עד היום?

ת: היום לא כי הוא נקרא בית הכנסת הספרדי הגדול.

ש: איך הוא נקרא אז?

ת: החלבי.

ש: בית הכנסת החלבי.

ת: היוזמים היו חלבים.

ש: אוקיי. בוא נמשיך איתך. אתה מסיים את בית הספר היסודי, מה קורה איתך לאחר מכן?

ת: אני הולך לבית מדרש למורים "מזרחי" על יד רחוב, אתה יודע איפה בנק יהב?

ש: יש הרבה סניפים, לא?

ת: לא, יש רק אחד.

ש: אה, יש רק אחד בירושלים?

ת: יש רק אחד.

ש: פחות או יותר.

ת: רחוב הלל, רחוב רחב, הגובל עם גן העצמאות. מה יכול להיות שם עוד יותר בולט? עד היום יש שם

מכללה על שם ... ליפשיץ. תעבור שם ... יהב, את הבנק אתה תוכל לזהות מיד. מול הבנק וקצת שמאלה.

זה רחוב הלל. כאן בנק יהב, אתה חוצה את הכביש וקצת שמאלה, פינת.

ש: בכיוונים קוראים לזה צפון-מזרח.

ת: צפון-מערב דוקא.

ש: צפון-מערב דוקא?

ת: כן.

ש: אוקיי, כי רחוב הלל הולך ככה, בסדר, אוקיי.

ת: שם ... ליפשיץ, בנין עתיק, ישן, משופץ, מעניין מבחינה ארכיטקטונית. שתיים או שלוש קומות. שם למדתי, בבית מדרש למורים מזרחי. חייבים גם בית ספר תיכון וגם בית ספר מקצועי. רשת מזרחי החזיקה אותו והוציאה מורים לבתי הספר של מזרחי.

ש: בכל רחבי הארץ.

ת: היו שלושה זרמים – הזרם הכללי, זרם העובדים וזרם המזרחי, לא דתי. אלה המונחים המקובלים. היא הפיצה את המורים.

ש: אמרת שזרם המזרחי לא היה דתי?

ת: דתי. אני אומר שהיום מדברים על זרם, על הרשת הכללית. הכללית היא דתית, והחרדית ... מציינים גם את הדת כזיהוי.

ש: ממלכתי וממלכתי-דתי.

ת: ממלכתי-דתי וממלכתי ...

ש: איך היית מגדיר את המזרחי במונחים של היום?

ת: דתי.

ש: ממלכתי-דתי.

ת: כן. זה המזרחי השפוי.

ש: הציוני.

ת: ... בני אדם, הציוני כן. לא חרדי ולא קשקושים. זה הזרם של הרב מימון, הרב לרמן, הרב שפירא. ש: קוק.

ת: הרב קוק, כן, ודאי. אלה היו בני אדם, ולא החיות האלה ...

ש: בסדר, זה לא חשוב, זה לא רלוונטי.

ת: זה רלוונטי ...

ש: אני מכבד אותם. לא מעריץ, מכבד אותם כבני אדם.

ת: גם אני.

ש: כל אחד על פי אמונתו יחיה.

ת: צדיק באמונתו יחיה והם צדיקים גדולים, אבל לכבד זה לא, אלה הצרות שהם עושים. זאת הבעיה.

ש: אוקיי, אז סיימת שם. מה קורה איתך?

ת: אני מחפש עבודה. הימים ימי מלחמת העולם השנייה ואני גולה למקום ניכר, אני הולך לטבריה.

ש: מעניין שהגעת לטבריה. כמה שנים עבדת שם?

ת: שנה.

ש: על איזו שנה אנחנו מדברים?

ת: '42.

ש: אני יודע שבטבריה היו כמה משפחות סוריות. אתה יודע על זה? נתקלת בהן?

ת: לא.

ש: אז נעבור הלאה.

ת: אנחנו היינו שם אי של מורים שבאו לטבריה לעזור. אני לימדתי בתלמוד תורה של חכם ביבאס.
 ש: אתה היית איש ההגנה ברובע היהודי בעיר העתיקה במלחמת העצמאות, נכון? היית איש ההגנה?
 ת: כן.

ש: וניהלת את המשא ומתן עם עבדאללה אל-תל שהיה מפקד כח העזר הירדני הכובש. אמרת שזה היה הסכם כניעה, מדוע?

ת: מפני שאני נשלחתי על ידי המפקדים שלי למשא ומתן של הפסקת אש מתוך מחשבה להרוויח זמן כדי שהתגבורת מירושלים החדשה תבוא וייווצר חיבור בין הכוחות שלנו בחוץ לכוחות שלנו בפנים ושהעיר העתיקה תמשיך את חייה אחר כך.

ש: אתה מדבר איתי על איזה חודש ב-48?

ת: מאי. 28 במאי 1948. זה היה יום הכניעה. הלכתי לנהל משא ומתן על הפסקת אש ושם קרה מה שקרה ויש לי על זה הרצאה שלמה. תבוא איתי לסיור ... הם גרמו לכך שזה היה הסכם כניעה. אני לא נמשך ש: פשוט כבשו את הרובע.

ת: בלאו הכי כבשו, אבל לפני שכבשו צריך היה להודות בזה שהם כבשו. אני הלכתי לנהל משא ומתן על הפסקת אש כדי שיבואו ושתהיה רק הפסקת אש, שהם לא יכבשו אותנו. אבל אני לא המשכתי, לא שלחו אותי להמשיך. בצורה זדונית. שלחו מישהו אחר שילך והוא ניהל משא ומתן לכניעה. באחד הסעיפים כתוב – צבאות הליגיון של המלך עבדאללה כובשים את העיר העתיקה.

ש: אז רק בשביל ההיסטוריה ולקשר אותך לענין, אתה היית סגן של הרובע היהודי.

ת: לא. לרובע היהודי היה מישהו אחר.

ש: אז של מה היית סגן?

ת: סגן השבי, סגן מחנה השבויים.

ש: אז מה פתאום שלחו אותך, הצעיר?

ת: אני ירדתי לעיר העתיקה. אני הייתי מורה בבית הספר הספרדי, אבל בחוץ אני גרתי ביגיע כפיים, כל הזמן הייתי ביגיע כפיים. הייתי שם מורה ארבע שנים לפני העצמאות. הייתי חבר ההגנה בירושלים משנת 1937. בירושלים הייתי מפקד פלוגת גדנ"ע. אחרי 29 בנובמבר ירדתי לעיר העתיקה ושם היו לי שלושה כובעים – הכובע האחד הוא מורה ומחנך, ראש המשלחת החינוכית שירדה לשם. בעיר הייתי מפקד פלוגה אז אמרו לי לארגן גדנ"ע בעיר העתיקה וארגנתי פלוגת גדנ"ע ... הכובע השלישי היה הש"י. באותו זמן בארגון ההגנה, נוסף על הפעולות האלה, הש"י לא חייב הרבה זמן, אז הייתי איש הש"י במזרח ירושלים. אז כשירדתי לשם הלכתי לנכון שהיה המפקד אז

ש: נכון שהיה נשיא.

ת: כן. אחר-כך, החמישי. אבל אז היתה המחלקה הערבית, הש"י הערבי בירושלים. אמרתי לו שאני יורד, אמר לי – טוב, תארגן לי שם, בלאו הכי אתה עוסק בזה, תמשיך עם זה. אז כל מה שהיה קשור לעניני ערבים אני עסקתי בזה. היה הענין הזה של המשא ומתן ורצו לשלוח את אחד הרופאים שיעסוק בזה, הוא לא רצה, סירב. אמרו – שאול טוויל, אתה הערביסט שלנו, "שר החוץ" שלנו, קדימה. גם שם הייתי סגן, הייתי "שר החוץ"

ש: בשבי.

ת: בשבי, כלפי שלטונות הליגיון.

ש: מי היה המפקד?

ת: המפקד היה יוסף בלובשטיין מנהריים.

ש: הקבוצה הזו שהגיעה הצטרפה אליכם מנהריים?

ת: כן. שם נפלו בשבי 46 אנשים ולנהריים היו יחסים מצויינים עם הליגיון, אז הוא נתמנה. סימפטו אותו, היו כל מיני עניינים שם. אבל הוא מונה כמנהל הזה.

ש: רק ככה בשביל לקשור אותך לענין, לך יש נקודת מבט מיוחדת או הסבר מיוחד לגבי מדוע הרובע היהודי נפל בתש"ח, נכון?

ת: כן. כל המחלוקת, הבעיה היא מי עזב את שער ציון. דוד שאלתיאל אומר – אתה עוזי נרקיס עזבת את שער ציון. חטיבת שער ציון היא הגורם, זה לכולי עלמא. אין ויכוח שזה שהם עזבו, זאת היתה הסיבה לנפילה. אז שאלתיאל אומר – אתה עוזי נרקיס היית תחת פיקודי ועזבת בניגוד להוראות שלי. עוזי נרקיס אומר – אתה הפרת הבטחה כי אמרת שתחליף אותי, באתי עייף כמו כלב

ש: אחרי שכבשתי את הקסטל.

ת: הקסטל, שם מ-500 נשארו 100 ועכשיו מריצים אותי לעשות משהו כאן. אתה שולח אותי לעשות פעולה אז בבקשה תחליף אותי אחרי שאני מבצע את זה. היתה צריכה להיות פעולת הסוואה, ביצעתי אותה, גמרתי.

ש: נרקיס טוען [את זה].

ת: כן. גם לא הייתי צריך ללכת לשער ציון בכלל, תחליף אותי. לא החלפת אותי אז אני אומר לך שאני עוזב.

ש: כן.

ת: זהו הויכוח כבר חמישים וכמה שנים. ואני טוען שכל הנפילה לא היתה בגלל עזיבת השער אלא מפני סגן מפקד הרובע, אל תגיד שאני הסגן, סגן מפקד הרובע הוא שהורה לחוליה שהיתה שם, החיילים שלנו שלא רק היו ליד השער אלא במצודה של שער ציון שהיתה בשטחנו, היו שם ארבעה אנשים במצודה, שניים למעלה ושניים למטה. אחד היה קשר והיתה עמדת המזבלה במרחק מאתיים מטר מן השער. זה החזיק את העסק. אז אדון סגן מפקד הרובע

ש: ששמו היה?

ת: לא אגיד את שמו.

ש: הוא ידוע.

ת: כן, הוא ידוע, תמצא אותו אבל לא אני אגיד לך. הוא נתן פקודה לחיילים לסגת. למה? הטענה שלו, והוא אומר את זה – טוב עשינו שנסוגנו משער ציון. למה? מפני שאחרת היו מקיפים אותנו, אנחנו היינו מוקפים ערבים והחוליה הזאת של החיילים היתה נשכית בתוך העסק הזה. אבל ... מטומטם בריבוע.

המצודה היתה מפלט. מי שנמצא במשלט הזה שולט על כל האזור. מבין?

ש: כן.

ת: המצודה בדיך. מי שיעבור שם, אני אומר, אתה מוריד עליו רימון אתה גומר אותו. מה שהיה בשער יפו. היו שתי פעולות על שער יפו שנכשלו. לכן לקחו את עוזי נרקיס בפעם השניה לעשות ש: פעולת הסוואה בשער ציון.

ת: כשהפעולה העיקרית היתה

ש: מכוונת לשער יפו.

ת: לשער יפו, להיכנס לעיר העתיקה ולהתחבר עם הכוחות. אז למה לא יכולנו שם? שער ציון מבוצר, יכול היה להיות מבוצר כמו שער יפו. היו שם שקי חול. כשבאו האנשים שלנו הם עמדו שם למעלה וזרקו רימונים. כל הפעולה נכשלה. זרקו על המשוריינים, ונכשלה. אותו הדבר יכול היה להיות בשער ציון. תחזיק שני אנשים, לא צריך יותר מזה. מפגיזים אותך, אתה נכנס לתוך המצודה. הם היו רגילים תמיד, גם הליגיון, לכתוש אותנו במרגמות ותותחים וכן הלאה. שירגמו אותך עד מחר. חומת העיר העתיקה היתה חומה עותומאנית. הם יודעים לעבוד.

ש: ועל הענין הזה כתבת חיבור.

ת: כן. אז מי נתן את הפקודה? מי עזב את שער ציון? אנחנו. פירושו מפקד הרובע. אתה מבין? ש: טעות או שיקול דעת מוטעה בהחלט אתה קורא לזה.

ת: בדיוק, כן. שיקול דעת של ילדים קטנים. זה היה מ"מ. מ"מ היה הקורס הגבוה ביותר שלנו. ש: באותם הזמנים.

ת: עד '48 או '49 קורס מ"מים אלה היו הגנרלים שלנו, אלה שהיו אחר כך גנרלים. והוא שוקל, איזה מטומטם, לא יודע.

ש: כן.

ת: הסיפור הזה של שאלתיאל וכן הלאה בא אחר כך, ארבעה ימים אחרי זה.

ש: עם נרקיס אתה מתכוון.

ת: נרקיס ושאלתיאל ותבוא ואל תבוא וכן הלאה זה בא אחר כך, ארבעה ימים אחר כך. ב-15 ניתנה הפקודה ליסוג וארבעה ימים עדיין נלחמנו, כששער ציון עצמו והמצודה בדינו, אבל לא היו שם אנשים. אז באו וכבשו. בא ההוא, נרקיס, פרץ והלך. זו כבר מהדורה שניה. הוא הלך. מה שהיו צריכים לעשות האנשים שלנו, מפקד הרובע הזה, לאייש את שער ציון מחדש.

ש: את המצודה.

ת: את המצודה, כן. לא היה צריך יותר מחצי כיתה, ששה אנשים. ולא עשו את זה. הם היו בפאניקה. מפקד הרובע וסגנו איבדו את המכנסיים. נכנסו אנשים, נכנסה תחמושת, נכנסו המון כוחות.

ש: שלנו.

ת: שלנו. תגבורת נכנסה. אז מפקד הרובע אמר – האנשים האלה לא שווים. באו 83 אנשים עם רובים, עם כדורים, עם פגזים ועם תחמושת לרוב, שלא היתה לנו ערב המלחמה. במקום לבקש מאותו מה-שמו, עוזי נרקיס, להישאר בכל זאת עד שיתארגנו, אז היה לא היה כל קושי להתארגן שם. לתפוס את המצודה. אתה יודע את חשיבותה של המצודה.

ש: אוקיי, בזה עוד נדבר בהזדמנות אחרת. עכשיו תרשה לי, אני טיפה חוזר אחורה לקבל נתון מסויים. אתה מספר לי על התקופה של שנות העשרים, סוף שנות העשרים, שנות השלושים והארבעים, על מצב כלכלי קשה יחסית לחלבים או למשפחה שלך.

ת: כל ירושלים היתה במצב קשה.

ש: אבל אני מדבר עכשיו על החלבים, חזרתי לחלבים, ולמשפחה שלך. אז לא היתה מערכת של עזרה סוציאלית? למשל איזה ועד קהילה של חלבים?

ת: היה ועד העדה החלבית בירושלים.

ש: איפה הוא ישב?

ת: לא יודע איפה הוא ישב.

ש: איפה היה המרכז שלו?

ת: באחד הבתים של ראשי העדה. חכם עזרא רפול היה בוועד העדה. גם יוסף שמע היה בוועד העדה. אתה קראת שם, בארכיון שם, שהם היו מצורפים לספרדים.

ש: נכון.

ת: קודם היה ועד עדה ספרדי לכולם. אבל יש לי כאן באיזה שהוא מקום תאריכים מתי פרשו החלבים ועשו להם

ש: ועד קהילה משלהם.

ת: ועד עדה משלהם.

ש: ועד עדה, כן.

ת: הם היו מקבלים כסף מהחלבים בחוץ, מארגנים וכן הלאה, והיו עוזרים לאנשים מעוטי יכולת.

ש: מתי היתה הפרישה הזאת פחות או יותר, אתה יודע?

ת: לא.

ש: נבדוק את זה תיכף.

ת: באחד הטלפונים אני אמצא את זה.

ש: אוקיי. המשפחה שלך קיבלה עזרה מהם?

ת: בוודאי. אבי נפטר, אחים שלי התפרפרו.

ש: התרחקו מן המשפחה.

ת: זה התחתן, זה הלך, ואתה יודע, מרד בהורים. אבא נפטר ואמא אלמנה ואני הייתי אז בן תשע או עשר ואחותי היתה קטנה ממני בעוד שנה וחצי או שנתיים. אלמנה עם שני יתומים. ואני עוד הולך לדורש ציון ואחותי הולכת לכי"ח או משהו דומה. מאיפה פרנסה? אמי המשיכה לעסוק בגרביים, את אותו המסלול – חוטים, פרידה, צביעה, ואני שאל טוויל לוקה על הגב את השק והולך לשער האריות ברגל עם כל החבילה, מקבל שם כמה פרוטות והיינו חיים על זה. אבל גם אז היה מדובר, היו אז מאורעות '29, אז במקרים כאלה הנזירים, אי אפשר היה לרדת כל כך עמוק לשער האריות. היה מסוכן פשוט. בעיר העתיקה תמיד היו בעיות. שם התחילו הבעיות. '20, '21, '29, '36, שם התחילה הצרה הזו, התקפות. אז במקרים כאלה לא היו ... דומני שב-36 נקטע החלק הזה של

ש: הקשר הכלכלי.

ת: הפרנסה נקטעה. אבל גם אז וכל הזמן ועד העדה היה נותן קמחא ד'פסחא, הלוואות שהיה צריך לשלם אותן. ככה בצורה כזאת, עד שאני גמרתי את בית הספר, את ת"ת מזרחי, ... אז שעורים. לא הצלחתי. אז לא היה נהוג דבר כזה שעורים פרטיים. היה לי אחד, קיבלתי גרוש וחצי, אני יודע. אבל שוב, זה לא עבר

...

ש: בכל אופן אתה זוכר שוועד העדה נתן לא רק לכם.

ת: לא. היו עוד כאלה.

ש: בוא נעבור חזרה למסלול. אנחנו אחרי מלחמת העצמאות. מה קורה איתך?

ת: גמרתי מ"א ונכנסתי למשרד החוץ.

ש: באיזו שנה?

ת: '51. יוני '51.

ש: תפקידים?

ת: במשרד היו מחלקות המזרח התיכון. אני ערביסט, שפה וספרות ערבית. חשבנו שאז יהיה הסכם שלום. אז זו היתה הנקודה שלי, מזרח תיכון בדרך כלל. אחר כך היו מחלקות אחרות. בעיקר מחלקת אפריקה ומחלקת אסיה, "מסוק". אבל בכל פעם ישבתי שם, הייתי איש מרכזי בכל ההיבט הזה.

ש: כשהיית במחלקת המזרח התיכון, מי היה שם הממונה?

ת: היו כל מיני ממונים. הראשון שבהם היה אליאס ששון, אבא של משה ששון. אחר כך היה משה ששון. אחר כך היה עזרא דנין. אחר כך היו כל מיני אחרים, חדשים לבקרים, שלא היו ש: הבנתי. אז אתה עובר ממזרח תיכון לאפריקה.

ת: בינתיים נוסע לאתיופיה. אחר כך נסעתי

ש: כשגריר או כקונסול?

ת: סגן-קונסול, קונסול, קונסול כללי. במקרים שלי היו כולם בשטח הזה מפני שלא היו שם ארצות עם קשרים, אלא רק

ש: נציגויות קטנות.

ת: קונסוליות.

ש: לא שגרירויות.

ת: בעולם הדיפלומטי מתחילים בקונסוליה. השגרירויות עוסקות בקשרים מדיניים בין מדינות. הקונסוליה עוסקת במסחר, כלכלה, תרבות וכן הלאה. היום זה מעורב, אבל ככה זה בעולם הגדול. אחר כך באיסטנבול ואחר כך אלכסנדריה במצרים, זה היה התפקיד האחרון שלי. שם הייתי קונסול כללי.

ש: אילו שנים?

ת: '84 עד '86.

ש: אוקיי. מתישהוא לאורך התקופה, כשהיית במחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, יצא לך להיתקל בבעייה של היהודים בסוריה, נושא הבריחה משם, כל העניינים האלה? אתה יודע מה היתה המדיניות כלפי הבעיה של יהודי סוריה שסבלו יותר או פחות בסוריה? מה היו המחשבות?

ת: בוודאי. כל הענין הזה היה, זה היה כבר בהתחלה, '51, '56 וכן הלאה. זה היה ענין סודי שבסודי ולי לא נתנו, אני הייתי אז לא רק צוער ...

ש: זוטר.

ת: חודש, חודשיים, שנה, שנתיים. כל הענינים האלה היו סודיים, "סודי - אישי לנמען בלבד". אני יודע שהיתה פעולה ... אינני יודע. אני יודע שמי שהלך ויצא היה קשור למזרח התיכון. קיבוצניק בדגניה. איך קראו לו? חלבי-חלבי. נפטר לא מזמן מסרטן, לפני שנתיים, שלוש, ארבע, חמש, משהו כזה. אם אזכור את שמו.

ש: ירוחם כהן. לא, ירוחם כהן היה תימני בכלל.

ת: יכול להיות שהוא עסק בזה, דומני שגם הוא עסק בזה, אבל חלבי-חלבי. היה הולך לחלב וחוזר, יוצא. היה קשור לראובן שילוח.

ש: אתה בטוח שהוא היה חלבי? אליהו אתה מתכוון? ריקה?

ת: ריקה?

ש: ממשפחת ריקה.

ת: לא. הוא היה זכר, לא נקבה.

ש: ריקה?

ת: לא. זה היה שם חלבי מזוייף. האשכנזים שלנו לא ידעו הרי לבטא את שמו.

ש: דגניה א' או ב'?

ת: לא יודע.

ש: טוב, אתה בטח תיזכר תיכף בשם. אז הוא ריכז

ת: הוא היה איש מרכזי בכל העסק הזה שסיכן את עצמו. בימים ההם אז עוד

ש: הוא עבד עם מנחם לוזיה מאפיקים?

ת: אה, זהו, לוזיה.

ש: הוא דמשקאי.

ת: מה ההבדל ביניהם?

ש: בסדר, אם כך אז בסדר. הוא גם לא מדגניה, הוא מאפיקים.

ת: מאפיקים?

ש: כן. לכן אתה ככה הכנסת אותי ללחץ. לוזיה כן.

ת: לוזיה. הם קראו לו לוזיה.

ש: נכון. מנחם לוזיה. הוא עבד אז במשרד החוץ?

ת: כן. הוא היה בקשר איתן בעיקר עם, כמובן שמנהל המחלקה היה אז זיאמה דיבון, שמואל דיבון, קראו לו זיאמה.

ש: הוא היה רוסי במוצאו או משהו.

ת: משהו כזה. על כל פנים אשכנזי. הוא היה נער לגבי, אפילו זיאמה, הלך ..., אבל מי שניהל את הענינים היה דנין.

ש: אתה מדבר איתי על שנות החמישים הראשונות עדיין?

ת: שנות החמישים הראשונות. חמש שנים, שש שנים. מי שהחזיק את המפתחות. הוא היה סוחר דנין. הוא עצמו דומני חלבי.

ש: אני לא בטוח. נדמה לי שהוא עיראקי במוצאו אבל לא חשוב. גם השם עזרא מזכיר את המוצא פחות או יותר למרות שזה לא מחייב.

ת: דנין היה בכל הישיבות הסודיות, וראובן שילוח, זסלני בזמנו. זאת היתה החבורה בעצם.

ש: אתה ראית שם את לוזיה?

ת: לעתים קרובות. אחרי שחזר משליחות שם ... איתי במחלקה.

ש: הוא עסק במה שנקרא העפלה, בריחה, הברחה של יהודים?

ת: כן.

ש: מה היתה אז המדיניות? להביא בלי שום הגבלה תקציבית? קשרים עם הסוכנות? אתה זוכר משהו מזה?

ת: לא היתה שום הגבלה. רק תביא, תעשה. לא ידוע לי על הגבלות, רק להביא.

ש: אתה זוכר תוצאות?

ת: באו. אנשים באו.

ש: מה היתה הדרך שבה הביאו אותם?

ת: זה היה כתוב במברקים שלי היה אסור לקרוא.

ש: לאחר מכן קראת בהם.

ת: אז הייתי במחלקת אפריקה-אסיה.

ש: בסופו של דבר הגיע אליך המידע.

ת: המידע היה מה שסיפר לי אחר כך רפי סיטון שעסק בזה.

ש: שושן?

ת: לא. את שושן אני הכרתי רק בתורכיה. רפי סיטון. וגם סיפורים שסיפרו. היו דרכים שונות. בדרך כלל אז בתקופה ההיא היו מסוריה, מכל סוריה – דמשק, קמישלי וחלב, אז זה לא היה מוגבל למה שאתה רוצה, חלבים-חלבים, פרופר חלבים.

ש: אני עוסק כולם. אותך אני שואל כי אתה חלבי.

ת: מה זה שייך?

ש: אוקיי, אז מהנקודה הזאת אני שואל אותך לגבי כולם.

ת: הנסיעה הולכת בדרך כלל, עד כמה שאני זוכר, מחלב לביירות. מביירות עוברים את הגבול הנה. היה שם את ענין קלעת אל-שקיף, הבופור מה שקוראים היום. משם היו מסתננים. יושבים עם נהגים וזה, יושבים במלון. אינני יודע אם דרך הים היתה יציאה, אבל היא היתה מועטה ביותר.

ש: אתה בטח זוכר את המקרה של משפחתו של לוזיה עצמו, שטבעה שם סירה של המשפחה שלו.

ת: של לוזיה?

ש: כן, משפחת לוזיה. אחותו נדמה לי.

ת: והיא באה באותה סירה? לא, אני לא יודע.

ש: ... היה שם מקרה של טביעה.

ת: ואחותו ...

ש: כן, המשפחה. אחיו, אחותו וכמה ילדים. לא הכרת את זה?

ת: את הסיפור הזה אינני מכיר שקרה לו.

ש: עד מתי ראית את לוזיה שם בפעילות?

ת: עד שיצאתי מן המחלקה.

ש: מתי?

ת: 55'.

ש: אוקיי. אני קודם אמרתי אליהו ריקה, שגם כן נע ונד בקו ישראל-דמשק וכל מיני מקומות אחרים בסוריה וביירות.

ת: את אליהו ריקה אני לא מכיר. כמובן שההעפלה דרך הגליל, דרך

ש: מטולה וחניתה.

ת: מטולה וחניתה, כן. איפה ששמוש היה יושב.

ש: באיסכנדרון.

ת: לא, שמוש האח.

ש: אה, מעיין ברוך.

ת: כן. משם היתה בשנות החמישים, או שזה עוד לפני קום המדינה, בשנת 46', 47'.

ש: ולפני זה. זה נושא העבודה הקודמת שלי. לך אישית לא היתה נגיעה לדברים האלה כחלבי? לא ניצלו את החלביות שלך, את הסוריות שלך לענינים?

ת: לא.

ש: לא היה לך תפקיד בזה?

ת: היו כל מיני אנשים גדולים וחשובים. משה ששון, אני יודע. הגאונים. אליהו ששון. אז ישאלו אותי? מה אני הבנתי? מה אני יכול לעזור להם, כפי שאתה יודע? מה אני יכול למסור להם? כשהקשרים נמצאים בידיהם והאיש הולך ובא ... מי לדבר, כשטוויל בא בשנות השמונים של המאה ה-19, אז מה ...

ש: אוקיי. בשלב מסויים אתה עוזב את מחלקת אפריקה ומגיע לתורכיה כקונסול, נכון?

ת: כן. מ-75' עד 79' אני קונסול באיסטנבול.

ש: לפני זה לא היתה לך נגיעה לענין הזה של הסורים, היציאה?

ת: ... לא לסורים. כשהייתי במחלקת המזרח התיכון בשנת 49', 50', 51', היתה עלייה גדולה מתורכיה, בעיקר מאיזמיר. אז היתה עליה של תורכים. סיפרו על כך הרבה, כל מיני דברים. היו שוכרים אניות כמו בתקופת ההעפלה, אניות מקושקות כאלה, מעמיסים יהודים. היה בשלב מסויים צורך לתשאל את העולים מתורכיה

ש: יהודים תורכים, יהודים מתורכיה.

ת: כן. ייתכן שבייסודם היו גם חלבים. באסכנדרון, איסכנדרטה, כל החלק הזה, אורפה וכן הלאה, היה עם יהודים. יתכן שמהם היו גם כן שעלו, יכול להיות.

ש: אתה לא יודע?

ת: אני יודע למשל שבאורפה, סיפרתי לך שביקרתי באורפה כדי לראות יהודי אחד שהתאסלם שמשפחתו נשחטה והוא נשאר בחיים מפני שהתאסלם ונשא אשה מוסלמית.

ש: איזו שנה?

ת: בדיוק ב-48', בהקמת המדינה. אז בכל הנקודות האלה, איסכנדרון ואדנה ובורסה, היו יהודים חלבים. גם בגזיאנטפ ובאנטב. אנטב היתה כולה חלבית. בחוברת הזאת שאמרתי לך עליה כתבתי

ש: אני רואה. "פעמים" מס. 12, תשמ"ט.

ת: יש לך אותה כבר?

ש: לא.

ת: אתה יכול לקחת.

ש: תודה. למרות ש"פעמים", זה נמצא ב"פעמים" כל המאמר הזה?

ת: זה אקסטרקט מתוך המאמר, מתוך הספר.

ש: תקציר ... נמצא שם.

ת: לא תקציר, עותק מן המאמר שלי. כל מי שמחבר מאמר נותנים לו את המאמר שלו בלבד שמופיע בפעמים. שם הופיעו עשרות מאמרים.

ש: תדפיס מתוך פעמים.

ת: בדיוק. במאמר שלי תמצא את גזיאנטפ, מי היו, כמה היו, במה עסקו וכן הלאה.

ש: מה המוצא המקורי שלהם.

ת: מה שידוע עליהם. מה שאתה עושה איתי אני עשיתי אז איתם והעליתי את זה על הכתב. זאת ממש תעודה היסטורית חשובה מאוד אני חושב על כל העסק.

ש: גם מבחינתי. אז אתה אומר לי שחלק מן היהודים מאותם מקומות שציינת קודם הגיעו עם יהודי תורכיה ששכרו אניות.

ת: רצו לשלוח אותי לתשאל אותם שם באניה וזה לא יצא. היה אז הענין של הסוכנות ומי שטיפל בהם אז היתה הסוכנות. קצין העליה היה ... העליה בזמן הקמת המדינה. שלחו לשם קצין עליה במסווה, מכיוון שהיה מדובר בעליה בלתי-לגאלית או חצי-לגאלית, כל העסק הזה.

ש: תורכיה הקשתה?

ת: אסור היה. אחרי אתא-טורק היה קשר עם מדינות אחרות וזה היה אסור. אבל הם עצמו עין, זרקו עין, וצריך היה ככה בין כל העבודה הזאת

ש: שיטת הבקשיש עבדה שם.

ת: ודאי. כמובן.

ש: מתוך התשאלים התברר לך שיש יהודים שמקורם בחלב או בסוריה.

ת: לא. בסופו של דבר לא הלכתי.

ש: לא ניגשת לשם?

ת: זה לא נסתייע. אני חושב שהם רבו, משרד החוץ ומשרד העליה. משרד העליה שלח את ויקטור אלישר. יש פה, אני כותב על זה. קצין עליה אבל הלבישו אותו במדים של סגן-קונסול מפני שתורכיה אמרה שהם לא מתעסקים עם זה.

ש: עם לא-דימפלומטים?

ת: עם ממשלה. אז קונסול. קונסולים במדינה זה היה בסדר, הם ... אבל לא קשרים פוליטיים, מדיניים. אחר כך עבר העסק הזה למשרד החוץ כעבור שנה או שנתיים. ש: מתי כל הסיפור הזה של יהודי תורכיה עבר למשרד החוץ? ת: רק רגע.

ש: אני רואה שאתה פותח לי את עבודת הדוקטורט שלך "הקהילה היהודית באיסטנבול 1922-1948" שכתבת במסגרת האוניברסיטה העברית בירושלים, הוגשה בפברואר 1999.

ת: את כל זה אתה לא צריך לכתוב בביבליוגרפיה. אתה כותב רק עבודת דוקטורט. טוב, אתה יודע ודאי איך כותבים ביבליוגרפיה.

ש: באיזה עמוד אתה מעיין?

ת: 383. נציגות ישראלית רשמית ראשונה במדינה מוסלמית. כתוב כאן: "הנפת דגל ישראל על בנין הקונסוליה הישראלית, ככר תקסים, איסנטבול, 16.10.1949 על-ידי ויקטור אלישר קצין העליה בשליחות משרד העליה שמשרד החוץ העניק לו תאר סגן-קונסול". אם אתה יכול לצלם את זה אז ש: אני אגיע לעבודה הזו שלך.

ת: אז 49! אז נפתחה הקונסוליה.

ש: והיה אפשר למסד יחסים דיפלומטיים יותר עמוקים עם הממשלה התורכית.

ת: אז היה משא ומתן בין משרד החוץ ובין משרד החוץ התורכי כדי לפתוח שגרירות. המדובר היה על שגרירות מפני שהתורכים היו מדינה מוסלמית ראשונה ויחידה בעצם משך עשרות שנים שקיבלה את החלטת החלוקה.

ש: נדמה לי שגם הצביעה

ת: בעד, הצביעה בעד. ב-29 בנובמבר הצביעה בעד, אחת ויחידה מוסלמית. אז אמרו אם כך אז כבר. כמו שארצות הברית פתחה שגרירות בישראל. אבל כאן העסק נתקע והיא היתה באופוזיציה גדולה מאוד עם כל מדינות ערב. אז היו ... אני יודע מה. זה נמשך הרבה זמן. בגלל זה התעכב הענין של פתיחת הקונסוליה. כבר אישרו לנו קונסוליה ומשרד החוץ ניסה לעכב. אמרו שאם יפתחו קונסוליה לא יפתחו שגרירות. לכן לא היו נלהבים ושלחו קצין עליה ולא זה, אתה מבין?

ש: ולא דיפלומט אמיתי.

ת: ולא דיפלומט. אבל זה נמשך דומני כמה שנים אחרי זה. אז פתחו כבר את הקונסוליה, המשיכו לנהל משא ומתן ופתחו את השגרירות באנקרה במעמד של צירות.

ש: ואז אני מבין מתחילה פעילות מהצד שלך. איך אתה נכנס ומשתלב?

ת: במה? בחלבים?

ש: בעליה, בבריחה מסוריה.

ת: הבריחה מסוריה? ביום בהיר אחד קורא לי הקונסול הכללי שם ואומר לי – תשמע, הנה יש ענין כזה וכזה. ואני פיתחתי את זה. כל הענין עם גורג'י. היה קו. אחרי ההפסקה, אחרי שהמשפחה החלבית, 4 בנות, נרצחו בדרכן לעבור את הגבול דרך תורכיה, אני הגעתי ב-75', אז לפני 75' עוד היתה זרימה. כשתפסו ורצחו את ארבע הבנות, מה שם משפחתן? שעלו?

ש: לא שעלו. בסדר, אני יודע למי אתה מתכוון.

ת: נשחטו. אז היתה הפסקה של שנה שנתיים, לא יודע כמה זמן, ואז בזמני, 75', 76' היא התחדשה. היה בהתחלה זרם קטן מאוד והוזמנתי לטפל בזה. אחר כך העסק התמסד. היינו מקבלים הודעה משם מאלכסנדרטה, איסכנדרון, משמוש. הוא היה מודיע לנו. הם היו נתפסים. כשהיו עוברים את העסק הם היו מיד נתפסים.

ש: על ידי התורכים.

ת: כן, שהיו לוקחים אותם לבית הסהר. אני צריך הייתי להתייצב שם ולתרגם לתורכים. להסביר להם מה, מי, מאיפה באו. את כל השאלות שהמדינה שהסתננו אליה

ש: לפני השופט החוקר?

ת: לא ...

ש: עדיין בשלב של המשטרה?

ת: משטרה, כן. מאיפה באו, מי, מה מו, וכן הלאה. אני הייתי בא ועוזר להם לטפל בהם. ידעתי ערבית וידעתי מה יחס השלטון שלנו והתודעתי לשלטונות האחרים. אבל זה היה תקופה קצרה מאוד שיכולתי לתרגם ... אחר כך הם מצאו תורכי שעסק בזה ונתמסדה הדרך. לא היה אז לא מוסד ולא שושן ולא מישוהו אחר. הסוכנות טיפלה בזה. איש הסוכנות היה ... לא הבין בענינים האלה שום דבר.

ש: על מי אתה מדבר? יתכן מאוד שראיינתי אותו גם.

ת: אלי אשרת. הוא היה נציג הסוכנות. אורי ברפי היה קודם. הסוכנות טיפלה בזה. ברפי טיפל בזה ואשרת.

ש: הם היו אנשי סוכנות שם.

ת: אחר כך בא איש המוסד כבר, שמש. בין שמש ואשרת נכנס שושן.

ש: הוא היה איש המוסד הראשון?

ת: כן.

ש: מתי הוא הגיע לעבודה איתך?

ת: אני עסקתי בזה עד 79', אז הוא היה ב-79', בסוף. לפני כן היה אשרת.

ש: כאנשי סוכנות.

ת: אשרת היה איש סוכנות. לא הלך יפה אצלו אז נתבקשתי כאיש הקונסוליה להתעסק בזה. זה היה אסור מטעם השלטונות התורכיים. הם אמרו לי – איך זה? אני ישבתי בפני שופט. היתה איזו פרוצדורה, לבתי הסהר וכן הלאה, והם היו עצורים בבית הסהר. איך זה נקרא? "ביריג'י שובה", המחלקה השניה של השב"כ. אנשים כאלה שמסתננים ...

ש: איך טיפלו בהם?

ת: מי זה הם? אני אומר שאשרת היה צריך לטפל. ברפי טיפל, אשרת צריך היה לטפל, באו אנשים כי זה התחדש. כיוון שזה לא הלך אני התעסקתי בזה.

ש: מטעם משרד החוץ?

ת: מטעם משרד החוץ. עובד הקונסוליה כאיש מדיני. אני לא צריך לספר לך שהשופט, לא השופט החוקר, אמר לי – איך אתה יודע לפני שאנחנו יודעים? איך אתה בא איתם לפני שאנחנו בכלל ידענו עליהם? אני אכניס אותך לבית הסהר.

ש: כי אתה מתעסק בעניני

ת: כן. [שאל] – מה אתה עושה?

ש: כן.

ת: אז היה אחד כזה, אבל היו שופטים שונים וכל פעם מחדש. במשך שלוש, ארבע שנים עסקתי בזה ככה בצורה יוצאת מן הכלל.

ש: באילו שנים?

ת: '76-'79.

ש: עד שבא שושן מטעם המוסד?

ת: הוא לא בא, הוא היה בזמני גם כן.

ש: מה היה תפקידו אז?

ת: שום דבר.

ש: להוציא את האנשים?

ת: לעזור, לפקח עליהם שם. הם היו בבית מלון. לא רצוי היה שהקונסול יתעסק בזה בייחוד שהממשלה שם עלתה עלי, על הקונסוליה. אחר כך זה היה באופן רשמי ... וזה בסדר. אבל שם היו מושיבים אותם חודש וכל הכוונה שלי ושלנו היתה להוציא אותם מהר. עצרו אותם ובסופו של דבר כך היה, כך ארע. מה... דרך המשטרה שלהם, אני הייתי לוקח אותם, מעלה אותם לזה. כל העסק היה ש: מארגן להם את המלון ליום-יומיים.

ת: בזה הסוכנות היתה מתעסקת. אני הייתי מתעסק עם השלטונות וזה היה הולך. בסופו של דבר זה היה הולך. ולא משאירים אותם. כשהיו משאירים אותם חודש חודשיים לא יכולתי אני להתעסק איתם. ואז איש הסוכנות אשרת כבר לא היה ולא היה במקומו, אז שלחו את יצחק שושן.

ש: אתה דיברת על אנשי סוכנות שעסקו בתפקידים האלה. אתה החלפת בסופו של דבר מישהו לכמה שנים.

ת: בהמשכו ... נמשך הרבה זמן.

ש: הם היו שם, אבל בארץ היה מישהו בשם דומיניץ יהודה. איתו היו לך קשרים?

ת: כן.

ש: ספר לי קצת על מהות הקשרים שלכם.

ת: הוא היה הבוס שלי מבחינה זו. מבחינת העליה, הוא היה מנהל מחלקת העליה של הסוכנות היהודית. יהודי יקר מאוד, נחמד מאוד, עם שכל. היה צורך בהחלטות ש: שיש בהן הוצאה כספית.

ת: זו לא חכמה, כספית או לא כספית. זה ענין בפני עצמו. אבל היו כאן שיקולים מדיניים, סיבוכים מדיניים בין ממשלות, בין ארצות, בין מדינות. היו לו שיקולים ש: ראיה כוללת מה שנקרא.

ת: כן. ראיה איך להתעסק. היו לפרקים, אנשי משרד החוץ שם היו חלק נבזיים וחלק פחות נבזיים. ש: התורכים אתה מתכוון.

ת: התורכים. צריך היה שיתעסק בזה שר החוץ.

ש: ברמת שרים, שרי חוץ.

ת: כן. כשהיו תסבוכות עם הערבים, כל הענין של אש"ף היה אז, פתחו משרד של אש"ף בתורכיה ואז היחסים שלנו היו הכי מתוחים עם תורכים והכי טובים [של תורכיה] עם הערבים. עובדה שפתחו משרד אש"ף באנקרה. [בישראל פחדו] שהענין לא יסתנן לאש"ף שהיו עושים מזה מהומה שלמה. היו אנשים ממשרד החוץ שרצו להחזיר את העולים. כשנתפסו, להחזיר אותם למקומם. ש: לסוריה.

ת: כן. אנחנו היינו מקבלים מהם ... והסורים ... היו אז מברקים, אני יודע, וויכוחים אצלנו במשרד, בין אנקרה ואיסטנבול למשרד הראשי בירושלים. אנשי השטח היו באנקרה ואני בקונסוליה באיסטנבול. היו אפילו ... אם אנקרה היתה יותר קרובה פיזית, גאוגרפית למקום ההסתננות. ש: כן, בדרום.

ת: היו אז חילוקי דעות ביני ובין, אני ריכזתי את הענין הזה. הקונסול היה גם כן בטטה בכל העסק הזה. לא הבין כלום.

ש: מי היה אז הקונסול?

ת: ברל זרובבל, בנו של זרובבל מפועלי-ציון-שמאל. איש שמאל בתכלית שמאליות.

ש: תיכף אני אתן לך שם שהיה כדי לקשר אותי. דובדבני ברוך.

ת: זה היה בהתחלה. בימים הטובים. כשהעליה הזאת היתה, היו מסתכלים עליה דרך האצבעות ש: בעצימת עין.

ת: דובדבני היה איש רשמי מהסוכנות היהודית. דובדבני זה סיפור אחר. כפי שאני אומר לך זה היה אז בעצימת עין והסתכלו דרך אצבעות כף היד.

ש: בתקופה מסוימת הגיע משה ששון. הוא היה שם בשנות השישים.

ת: הוא היה ציר באנקרה.

ש: אני גם ראינתי אותו, פעמיים. הוא אמר לי שבזמנו הוא הגיע להסכם כתוב עם השלטונות התורכיים, משרד החוץ, בנוגע לאותה עצימת עין שאתה מדבר עליה בהמשך. לך היתה נגיעה לענין הזה גם? ת: לא יכול להיות הסכם כזה.

ש: אולי עם אנשי הצבא המקומיים.

ת: תראה, בעבודת הדוקטורט שלי אני מתעכב לא בקשר לנקודה הזאת

ש: של יהודי סוריה.

ת: ... של יהודי הקהילה היהודית.

ש: התורכית.

ת: היחסים בין הקהילה היהודית לשלטונות התורכיים היו מאוד מאוד עדינים ומתוסבכים. תקרא פעם את הדוקטורט ותראה במה מדובר. אחד הדברים המאפיינים את יחס הקהילה לשלטונות הוא שכל הדברים נעשים בעל-פה. אתה מבין? הכל בעל-פה. לא מוכנים לכתוב דבר בכתב.

ש: אז לא היה הסכם כתוב בין ששון

ת: אני אומר שבדרך כלל. אני אומר את זה בהקשר הכללי של השלטונות התורכיים כלפי הקהילה וכלפי המדינה [ישראל]. איך הם מתייחסים לקהילה ואיך הם מתייחסים למדינת ישראל. הם לא יוציאו מידיהם שום דבר כתוב. נשיא הקהילה היה ז'ק וייסיד. הוא סיפר לי מה דעתו, על תהליך היחסים של הנהגת הקהילה עם השלטונות. הם לא הוציאו מידיהם דבר כתוב. לכן אני אומר לגבי שענין הזה של דבר כתוב, כתוב? בין מי? המוסד הישראלי למוסד הכללי? שיתנו לו בכתב אם מרשים או לא מרשים. לפי הפרקטיקה שלי זה לא יכול להיות. היו הסכמים, אבל בעל פה. ... בכל הפרוצדורה הזאת שאני ניהלתי, איך היא היתה? הכל בעל-פה. בסופו של דבר השגנו את הענין הזה שמן החדירה עד השופט עד למנהל הקליטה יהודה דומיניץ זה נמשך יומיים שלושה. בסופו של תהליך, כששמע בא אחר כך, הכל כבר היה פתוח. כל הצרות נפלו על ראשי. כל ניהול הענינים האלה היה על ראשי. שאלו אותי אז מה לעשות, איך לעשות, עם מי לדבר. כאן אני אומר לך על הויכוחים שלי עם אנקרה.

ש: עם האנשים שלנו באנקרה.

ת: כן. זו נקודה שאתה מדבר עליה כל הזמן ...

ש: בקשיש.

ת: בקשיש. איך עושים את זה. היה לי עורך דין, היה לנו שם לבני הקהילה, פרנקו. איש יקר. עורך דין יהודי, לב חם לקהילה ולישראל וכולי. ראש של עורך דין תורכי. יודע את ש: הלך הרוחות.

ת: הלך הרוחות ואת המנטליות התורכית, איך צריך לעשות. אני הייתי בא ומתייעץ איתו. אנחנו ... פה.

ש: הוא היה איש איסטנבול?

ת: יהודי מהקהילה. חבר ... המועצה החילונית. הייתי מתייעץ איתו מה לעשות. כשהתחדד הענין, כשהיה לי עסק עם משרד החוץ וזה הגיע לשר החוץ שרצה להחזיר אותם חזרה ואמר – הנה אתם ממשיכים לעשות, שאול תוכל ממשיך לעסוק בענינים האלה בצורה הזאת, ואם זה יקרה עוד פעם, מה לעשות.

ש: כן.

ת: הלכתי אל פרנקו ואמרתי לו – מה עושים? אמר – יש לי איש כזה וכזה.

ש: תמורת תשלום מסוים

ת: זה לא היה ענין של תמורת.

ש: הכל מסודר.

ת: אמר שהוא יקשר והכל יסתדר. זה היה כשהחרב המתהפכת היתה ...
 ש: באיזו שנה התחיל הענין הזה שהשלטונות מצרים את צעדיכם? בעקבות מה זה בא? הרי זה לא סתם.
 מקודם הזכרת שהיחסים בין תורכיה למדינות ערב נעשו יותר חמים, והזכרת גם את הענין של פתיחת
 משרד אש"ף באנקרה שנעשה באישור התורכים. מתי המשרד הזה נפתח?
 ת: אני אומר לך, היחסים הלכו והדרדרו במלחמת ששת הימים. אז קרה מה שקרה. היחסים הלכו ונמתחו.
 הורדת רמת היחסים. רמת היחסים היתה שגרירות בראשות ציר. זה אף פעם לא היה לנו. עד אז כשאנחנו
 רצינו שגריר התורכים לא רצו. אז היה ציר כאן וציר שם, ציר באנקרה וציר בתל-אביב. אחרי '67 דומני
 התחילה ההידרדרות ביחסים. בסופו של דבר נותקו היחסים או עמדו במצב שהורידו את היחסים וניתקו.
 אחר כך חידשו בדרגה של מזכיר שני. הרבה שנים אחר כך, אחרי '67 והלאה, נדמה לי עד '77, 10
 שנים, [היחסים] הלכו והידרדרו. היה מזכיר שני במשך הרבה זמן. בתקופה הזאת שאני מדבר עליה,
 כשאני הייתי שם, בין '75 ל-'79, היו היחסים בשפל המדרגה. [התורכים] טענו שהיחסים פורחים
 והולכים עם מדינות ערב וגם עם אש"ף. נדמה לי שנציגות של אש"ף נפתחה בשנת '78 באנקרה. הזרימה
 הזאת הלכה והתגברה. ככל שהיחסים עם הערבים ואש"ף התהדקו, היחסים שלהם איתנו הלכו
 והצטמצמו.

ש: ופועל יוצא מכך זה?

ת: הענין הזה שאז נמתחו היחסים לגבי העולים ורצו להחזיר או לא להחזיר. אנחנו רצינו והמוסדות טיפלו
 בזה, מהצד שלנו ומהצד שלהם, ואנחנו בשטח.
 ש: כמשרד החוץ.

ת: כמשרד החוץ, כן. כממשלה אני אומר. המוסד עבד. אנחנו, האנשים בשטח, עבודת השדה שנעשתה על
 ידינו, איך מגלגלים את זה? כאן היה הויכוח. פרנקו אמר – אני אתן לך מישהו שיתעסק בזה. לא היתה
 בעיה של

ש: מן הצד התורכי?

ת: פרנקו אמר לי – כשאתה רוצה להתעסק בכל הנושא הזה, במקום ללכת לשר החוץ תעקוף את משרד
 החוץ. שאיש במשרד החוץ נמצא שם הוא לא צריך לחכות, הוא פועל. איש שיעקוף את שר החוץ. אם
 רוצים להתגבר על הצרה הזו, תתגברו על זה בצורה הזאת [עם] האיש הזה. יתכן שהוא כפוף לשר החוץ.
 לא יתכן, שיהיה כפוף למשרד החוץ. או שיש לו יחסים טובים עם שר החוץ או אינני יודע מה. האיש הזה
 מה נתן לי? מה נתן לנו? מפני שהוא, מה מקומו ב... הזה?
 ש: בהיררכיה.

ת: הוא פקיד? הוא לא פקיד? היה פקיד בעבר? הוא חברו של שר החוץ או ... ? זה לא היה מתפקידי
 להתעסק בזה. מספיק היה לי שהוא אמר לי – זה יפתור לך את השאלה.
 ש: את הבעיה.

ת: תתגברו על כל העסק הזה בעקיפין. איך הוא יעשה את זה לא אכפת לי. אנחנו התווכחנו אז. הציר
 באנקרה ואני בקונסוליה עם המשרד. והמשרד שם מקבל דיווח ממני וממנו. מברקים אני זוכר שם.

מברקים עד השמיים. מה לעשות, איך לעשות וכן הלאה. אנקרה התנגדה לכך, להכניס משהו אחר. הם אמרו – אנחנו כבר מתעסקים בזה ... עם שר החוץ, אז שתוכל לא יתערב בזה. ההצעה הזאת לא נתקבלה.

ש: איזו הצעה?

ת: שאיש של פרנקו יתעסק עם זה. הם אמרו שאנחנו מקלקלים ויכולה להיות

ש: תסבוכת מדיניות בגלל העניין הזה.

ת: אבל פרנקו רצה לגמור את העסק.

ש: לפתור את הבעיה.

ת: הם ביניהם ... זה הפירוש של בקשיש. מה אכפת לך איך הוא עשה את זה?

ש: והצעד הזה לא צלח.

ת: לא קיבלו. איכשהוא זה הסתדר.

ש: איך זה הסתדר?

ת: לא יודע. אני אז כבר הייתי בסוף השירות שלי שם. אינני יודע איך אבל זה לא עבד. אותו פלונטר הותר.

ש: יתכן מאד שהותר מפני שב-79' מגיע המוסד ושושן?

ת: המוסד כל הזמן היה שם. לא, לא.

ש: לא בגלל הקשרים בין המוסד שלנו ושלהם?

ת: לא. המוסד לא שייך. יצחק שושן הוא איש המוסד. אמרתי לך. תפקידו היה לטפל בחבר'ה האלה שלא יהיו במגע עם התורכים. שלא ידברו עם התורכים כשיש בעיה. המלון היה על אם הדרך, ליד ככר תקסים, שם היתה הרכבת. היו שם כל מיני, אנשי אש"ף בודאי שהיו. המלון היה במקום מרכזי. אחר כך, כשאני כבר הלכתי, אני יודע שהעבירו אותם מהמלון הזה ...

ש: מה היה השם שלו?

ת: אינני יודע, השם נמצא שם. הוא היה על אם הדרך והעבירו אותם לפרין-יורט שהיה בתוככי איסטנבול

ש: ליד הרובע של הקהילה היהודית?

ת: ברובע. זה היה בית יהודי שהיה בו בית הספר של הקהילה היהודית, במעמקי איסטנבול.

ש: ברובע היהודי?

ת: רק ברובע היהודי. היה רובע יהודי.

ש: איפה שהיהודים חיו. או שכבר אז

ת: עכשיו כבר לא חיים שם יהודים. עכשיו זה בית עזוב. הקהילה היהודית עזבה. היא הלכה והשתפרה מבחינה כלכלית, הלכה וגדלה מבחינה כלכלית. אז הם ברחו לצפון איסטנבול. איסטנבול זה רדיוס של 30, 40 קילומטר. מה זה איסטנבול? באיסטנבול יש גם באי, במזרח.

ש: באסיה.

ת: באסיה, איסטנבול האסיינית. יש שלושה חלקים לאיסטנבול – הצפון שהוא החדש, הדרום שהוא הישן והמזרח שהוא איסטנבול האסיינית. שני חלקים הם בארופה, החלק האחר זה אסיה. גם הוא עתיק, אבל גם שם התפשטו והתרחבו. אז היהודים עזבו כבר. זה תהליך של עשרות שנים אם לא מאות שנים. אבל

בעשרות השנים האחרונות הם הלכו והתפשטו. אז המקום הזה התרוקן. היהודים הלכו והתרוקנו. זה בכל זאת מקום דל, עתיק וישן, בתים ענתיקה שנהרסים וכן הלאה. זה היה סלאמס, הסלאמס של איסטנבול. שם היה בית הספר שהיה ליד בית הכנסת של איסטנבול "נווה שלום".

ש: שם התבצעה פעולת הטרור, ירו שם.

ת: בנווה שלום, כן. נווה שלום הוא בשכונה היהודית הישנה.

ש: אז לאן העבירו

ת: עברו. בית הספר היה מרכזי בשכונה היהודית שהתרוקנה. יהודים אין, תלמידים אין, אין שום דבר, אז בית הספר הזה נשאר עזוב. אחרי כל הצרות האלה פנינו אנחנו והם חידשו, בנו מחדש את הברין-יורט בשביל עניי איסטנבול.

ש: ברין-יורט זו שכונה?

ת: ברין-יורט זה מקלט. את בית הספר הפכו למקלט, מקלט לעניים. גלטה זו השכונה היהודית העתיקה השנייה. לפני כן הם היו במקום אחר עוד יותר ישן. כשהם באו מגירוש ספרד הם הגיעו לשכונה אחרת. אחרי זה עלו משם לסלאמס, לגלטה. מהסלאמס לצפון ולמזרח איסטנבול. בית הספר הזה, השכונה התרוקנה ולא היו תלמידים, אז הוא היה עזוב במשך כך וכך שנים. כשהיתה בעיה ... קשה באיסטנבול המשתדרגת חידשו את המבנה הזה והוא היה מקלט, במקום הזה. ברין-יורט פירושו מקלט. לשם העבירו לראשונה את העולים האלה.

ש: מתי זה היה לראשונה?

ת: אחרי שאני יצאתי '79, '80 כנראה. ב-'80 העבירו אותם מן המלון. במשך שלוש או ארבע שנים היו במלון וזה היה מסוכן. לאחר שהיו הצרות האלה עם שר החוץ אז נפלו על הרעיון הזה, לא יודע מי, להעביר אותם. יתכן שהם בנו אותו ושיפצו אותו בשבילם ואחר כך הכניסו את העליה ...

ש: נדמה לי שמישהו מהממשלה שלנו סייע בידם. הם קיבלו סיוע כדי לבנות את מקום המקלט הזה.

ת: הסיוע הוא זה שהירשו לך לחדש. רשיון בנייה. לא היה צריך ...

ש: כן, אבל לשפץ

ת: זה כמו שאתה בונה בית פה. אתה הולך לעירייה לקבל אישור, רישוי. אז שם הצטרכו לעשות את זה.

ש: כן, אבל כדי לשפץ צריך כסף. מישהו מימן אותם. הסוכנות אולי תרמה את חלקה?

ת: אינני יודע.

ש: אה, חשבת שאולי אני כן יודע.

ת: אינני יודע. אתה יודע על זה שהם בנו את הברין-יורט?

ש: לא, אני לא יודע אבל חשבת שאולי אתה יודע.

ת: לא, הקהילה עשתה את זה. לא היה צריך בשביל זה, להקים או לספק את הבית הזה היתה שוב פרשה ארוכה מאוד שהם הירשו להם. לא היתה בעיה של כסף. כסף היה להם. היה צריך רשיון מהממשלה ומהעירייה. כמו שכאן. רשיון אזרחי. איך הם הסתדרו עם הכסף? מה זה חשוב לך? אינני מבין. מכאן ואילך, אינני יודע מה המצב עכשיו, הם עברו לברין-יורט הזה וזה היה בשנת 1980 אני חושב.

ש: והלאה. יש לי כאן שאלה עקרונית שוב – במסגרת הטיפול בהעברה של העולים, בבדיחה שלהם, בהגעה שלהם לאסכנדרון, משפחת שמוש, בהגעה אליכם, בעלייה למטוס, כל הדברים האלה, מי בגדול היה אחראי לפעולה? מי היה מפקד הפעולה?

ת: כשהם חדרו המנגנון היה זה – שמוש קיבל את הידיעה שהנה עוברת קבוצה. אז הוא היה אחראי על כל העסק הזה שם.

ש: הוא היה איש סוכנות או איש מוסד?

ת: הוא היה איש הסוכנות או איש המוסד, אני לא יודע. על החלק המנהלי הזה אני לא יודע.

ש: קודם הזכרת גם מישוהו בשם גורג'י. לוי-אמין.

ת: גורג'י אני רק ...

ש: אתה מכיר רק גורג'י. אבל חוץ ממנו, קודם כל הוא עשה עבודה טובה אני מבין.

ת: כן.

ש: הביא הרבה מאוד יהודים.

ת: כן.

ש: פשוט זה אישור של הצד השני.

ת: כן, אין שום ספק.

ש: חוץ ממנו היה גם אדם בשם אליהו, אלי, שהוא היה קמישלי במקורו, אבל הוא עבר לחלב. גם ממנו היתה זרימה? מוכר לך השם הזה?

ת: לא ידוע לי. כל העסק הזה היה סודי והמוסד טיפל בזה כשטיפל בזה. הוא יודע מי נמצא שם, מי הפעיל ... שזה סודי. אני ידעתי על האנשים הסודיים האלה, אנשים שעובדים במחתרת, רק כשהייתי צריך אותם. כשהייתי במגע איתם. ... חלב שאני אקבל את הקשר איתו? זה לא יכול להיות.

ש: הוא הגיע גם הנה, לאיסטנבול.

ת: אבל לא אלי. לא לקונסוליה. העליה היתה בבנין שלנו, של הקונסוליה. היא קלטה אותם שיעבדו משם. אבל זה היה ממודר. אני התעסקתי בזה מפני שאני עשיתי את זה במקום איש המוסד. איש המוסד לא היה שם. איש הסוכנות היה כפי שהיה. אז אני עשיתי, מילאתי את התפקידים האלה. אז הייתי במגע. זה היה מידור. היה מגע רק עם, אני הייתי צריך לדעת ששמוש מטפל בזה? לא. אלא מכח, מהצורך של עבודת השדה הכרתי את זה וזה.

ש: יצרתם קשרים, נוצרו קשרים.

ת: כשהיה גורג'י והיה צריך לשלם אז כך זה נודע לי, מן המברקים שיצאו. אבל כסף או לא כסף, אינני יודע. על האחרים אינני יודע. אז אתה אומר שאלי היה איש הסוכנות?

ש: אליהו, אלי, כן. הוא ישב בחלב. ראיינתי אותו פה וגם היום אני אראה אותו עוד פעם אחת.

ת: ... הוא כתב את הספר?

ש: לא, הוא לא כתב. הוא איש פשוט אבל מאוד חריף.

ת: עם שכל.

ש: אני שאלתי אותך מי היה המפקד, מי פיקח על הפעולות.

ת: אני אומר לך, הפיקוח הזה, כשהיה מגיע אלינו, אז אני פיקחתי. כשהיה בצפון אז היה שמוש. כשיצאנו מכאן למוסד ולמשרד החוץ בירושלים, אז הוא פיקד.

ש: אני אתן לך דוגמה קטנה. נניח שיש בעיה כמו שאתה קודם תיארתי לי. הנה תפסו קבוצה והשופט עומד על דעתו להחזיר אותם לסוריה.

ת: נו, אז ...

ש: אז אני מבין שאתה טיפלת בזה?

ת: כן.

ש: נניח שהיתה בעיה של מבריה מסויים שדורש פתאום הרבה כסף. מי נתן את הכסף? מי שילם?

ת: שמוש. אם הוא היה בצפון אז שמוש. הוא היה צריך ...

ש: שמוש לא קיבל ממך את הכסף?

ת: לא. זה כסף אחר. זה כסף של המוסד.

ש: תאר לי טיפול רגיל, שגרתית ככה מההתחלה לפני נקודות. מגיעה קבוצה לגורג'י, הוא מוביל אותם, מסיע אותם לאסכנדרון, שמוש מקבל אותם, מה קורה לאחר מכן?

ת: אסכנדרון הודיעה לי מיד ... אלי.

ש: טלפונית?

ת: יש כל מיני [דרכים]. טלפונים ועוד. כמובן טלפונית. הגיע טלפון אז אני מתכונן. הוא אמר – הם יגיעו מאסכנדרון לאיסטנבול בתאריך זה וזה בשעה זאת וזאת.

ש: אתה קבעת לו לגבי צורת ההעברה?

ת: אני לא קבעתי לו. הוא קבע, הוא מכיר את העסק, אני לא מכיר. את הדרכים שם אני לא מכיר. אני רק יודע שקבוצה צריכה לבוא, כך וכך אנשים. [קיבלתי] דיווח מלא בענין זה. הוא היה מודיע לי ואני הייתי מתכונן למה שצריך לעשות, עם השלטונות, עם המשטרה, עם הביריג'י שובה וכן הלאה. והם היו מגיעים, נכנסים לאותו מלון. השלטונות היו יודעים שאנחנו יודעים שהם נמצאים באותו מלון, רק השלטונות. אז אני פונה

ש: אתה מגיע בדרך כלל לקבוצה? אתה ניפגש עם האנשים ...?

ת: בודאי.

ש: אני שומע גם את השם הזה – הגיע אלינו הקונסול והוא נתן לנו כסף ביד [ואמר לנו] לכו, תקנו, תבזבוזו קצת. את זה אתה עשית גם כן?

ת: את זה אני עשיתי. הייתי אצלם במלון ודיברתי איתם [שמעתי] מה שיש להם להגיד. כן, נתתי כסף.

ש: לראשי המשפחות בדרך כלל?

ת: היתה איזו גברת באיסטנבול שרשמה.

ש: הקטנטונת הזאת?

ת: הקטנטונת הג'ינג'ית הזאת.

ש: היא היתה תורכיה אבל.

ת: היא תורכיה, ודאי.

ש: היא עבדה בקונסוליה.

ת: כן. היא חיברה אותי עם השלטונות לגבי התורכית. היא תירגמה וכן הלאה. אבל לתת להם כסף לקנות

גבינה או לקנות

ש: בגדים או כל מיני.

ת: כן, מה שהם צריכים. את זה אני נתתי.

ש: ומה בהמשך? קישרת להם את אנשי הסוכנות שהיו אצלך בקונסוליה?

ת: אז טיפלתי בחלק המשפטי. כל עוד שהם היו שם, טיפלתי. אחר כך בא יצחק שושן והוא התעסק בחלק

הזה של נתינת אוכל. כשיצאנו מבית המשפט ידענו מי במעצר, מי לא במעצר, יוצאים הביתה

ש: למלון?

ת: כן. אז אני הייתי בא ולוקח אותם לשדה התעופה ומדריך אותם מה צריך לעשות ומה צריך לומר. היו

להם כל מיני תכשיטים אז [אמרתי להם] שישאירו אותם.

ש: שישאירו אותם בתורכיה?

ת: כן. היה לי מקרה עם קבוצה גדולה אחת של עשרות אנשים שאנחנו שלחנו את זה בדאר הדיפלומטי.

ש: שלא יגנבו להם.

ת: כן.

ש: זה היה נוהל קבוע?

ת: כן. הייתי לוקח אותם לשדה התעופה, עם כל ההדרכה מה יעשו ומה לא יעשו, על מה ידברו ועל מה

לא ידברו. הייתי מעלה אותם למטוס, או שהייתי עולה איתם ונוסע איתם. אם היתה קבוצה גדולה אז אני

הייתי נוסע איתם. כאן היה דיניץ שאמר כן אשרת, לא אשרת ...

ש: יושב ראש הסוכנות אז.

ת: ... האחראי שהיה צריך להתעסק בזה.

ש: מה היה אז התפקיד של אשרת?

ת: מנהל העליה בסוכנות באיסטנבול.

ש: דיניץ רצה שהוא יעשה את הפעולה הזאת?

ת: לא. אשרת אמר שהוא רוצה לעשות את זה. ... דיניץ אמר ששאל תוכל לא יכול לעשות את זה. אתה

אינך יודע לדבר איתם, אינך יודע מה שיקרה. "פוסטמה גרנדה". מה אתה עושה? אז הוא ...

ש: אמרת פוסטמה גרנדה?

ת: זה בלדינו. פוסטמה גדול.

ש: מה המשמעות המילולית? טמבל או משהו כזה?

ת: טמבל או אידיוט. מה אתה עושה? ... שם איזה חור, מה תעשה איתם?

ש: מי קנה את הכרטיסים?

ת: אנחנו. זו שאני אז עבדתי איתה, שעבדה איתי.

ש: התורכיה הזאת.

ת: המזכירה הזאת, כן. היא קנתה והיא נתנה

ש: אבל המימון בא מצד הסוכנות.

ת: כן. למה אתה חושב על הענין של הכסף, השיחוד וכן הלאה?

ש: כי הכסף בעצם, מי נותן את הכסף? בעל המאה הוא גם בעל הדעה בדרך כלל. מי מוביל את הענין מלמעלה? זה בדרך כלל ...

ת: בענין הכספי זה לא ענין של מוביל או לא מוביל.

ש: זה גם מי מממן.

ת: זהו. מי שמממן זו הסוכנות. זה לא ענין של מפקד הפעולה. אין כאן. כל אחד אחראי על משהו. אתה רוצה לקרוא לי מפקד הפעולה בחלק של איסטנבול בצפון ואסכנדרון זה שמוש המפקד? אין. אנחנו כולנו כלים של ... כדי לבצע את הענין הזה. בשביל זה צריך כסף. את הכסף מימנה הסוכנות. הכסף זה לא שאלה של בעל המאה הוא בעל הדעה. זה לא כך. יש כאן צוות מבצע פרויקט. העלאת האנשים האלה. זה עושה את זה וזה עושה את זה. זה עם השלטונות, זה בבית המשפט, זה מפרנס.

ש: מפרנס?

ת: מכלכל אותם כשהם נמצאים שם.

ש: את האנשים, העולים.

ת: לחם וזה, לבשל, לא לבשל. אין פה ענין של פקודה. ... של מימון, הסוכנות מימנה. בתוך הצנרת הזאת של כל הפעולות האלה כל אחד היה אחראי על שלו.

ש: אתה בטח יודע שהיה שלב שבו נתנו להם תעודת עולה, נכון?

ת: כן.

ש: זה תמיד היה פה בשדה התעופה. אבל לפני העליה למטוס נתנו להם laissez-passer, תעודת מעבר? ת: לא, שום דבר. אני הקונסול נתתי להם את הדרכון הזה.

ש: תעודת המעבר הזאת.

ת: לא תעודה, דרכון.

ש: דרכון ישראלי?

ת: דרכון ישראלי.

ש: הנפקת להם שם דרכון ישראלי?

ת: באיסטנבול. זה היה אחד הדברים שעשיתי. הייתי קונסול עכשיו. בתפקידי כקונסול, החלק הרשמי שלי כקונסול באיסטנבול, אני סיפקתי את הדרכונים כמו שמשרד הפנים מספק את הדרכונים. הייתי מקבל משרד הפנים דרכונים ומעסיק באותו יום או באותו לילה את האנשים שלי, לתת להם את השמות וכן הלאה.

ש: אני רוצה לשאול כאן שאלה טכנית שהיא לא כל כך, הענין הטכני לא ברור לי כל כך. למה היה חשוב לתת להם דרכונים כבר שם באיסטנבול? למה לא להסתפק ...

ת: לא להם. לשלטונות. איך הם נכנסו? איך הם נמצאים פה? מי הם, מה הם? איך עוברים בשדה התעופה התורכי? זה ששאלו תובל בא ואומר תעבירו אותם? השלטונות דורשים – אנחנו עושים לכם טובה אבל אתם תיתנו לי דרכון.

ש: זה היה התנאי שלהם?

ת: כן. זה בין מדינות. אי אפשר לעבור ממקום למקום בלי פספורט. אתה קולט אותם? בבקשה, תן להם תעודת נסיעה בשביל שדות התעופה. בנמל התעופה יש תחנת מעבר, תחנת הגירה רשמית אז אתה צריך לתת להם, אתה מקבל אותם? בבקשה, תן להם את הדרכון. אני אכיר לך.

ש: אני שואל את זה מפני שבבירות למשל השלטונות בשלב מסויים הסכימו שיהודים מדמשק שהגיעו לביירות יצאו מלבנון כשיש להם laissez-passer, כלומר מדינה שתקבל אותם. גם זאת היתה אפשרות.

ת: laissez-passer זו תעודת מעבר. של מי? לבנונית?

ש: של היהודים. לא לבנונית.

ת: לא. מי נתן את תעודת המעבר? ישראל?

ש: שגרירות של מדינה זרה כמו יוון, שווייץ וכו'. אתה במקרה הזה, גם כן שגרירות או קונסוליה, יכול לתת להם גם כן תעודת מעבר לישראל.

ת: לא יכול. אני נתתי דרכון.

ש: לא תעודת מעבר?

ת: דרכון. זה נקרא תעודת מסע. laissez-passer זה גיליון ... וכן הלאה. אתה צריך תעודת מסע. אני נתתי דרכון. מה אתה אומר שנתנו להם בביירות? איזו ארץ?

ש: למשל יוון.

ת: לא למשל. במה אתה נתקלת? מי קיבל אותם? איזה דרכון היה להם?

ש: לא היה. זו בדיוק הנקודה. יהודים מדמשק שבורחים לביירות בשנות החמישים והששים.

ת: אז ברחו לשם.

ש: אין להם שום תעודה. הם לא נתינים.

ת: הם לא צריכים. הם עוברים במחתרת.

ש: לא.

ת: ... [עקיבא] פיינשטיין. אז מה אתה אומר?

ש: אני מדבר על אחרי קום המדינה. אז השלטונות הלבנונים הסכימו, ואומרים לי הרבה מאוד מרואיינים שיש חוק שאומר ככה – אם אתה רוצה לעבור למדינה אחרת והמדינה מסכימה לקלוט אותך ואין לך דרכון, אתה לא נתין של אותה מדינה, אם יש אישור מעבר חד-כיווני

ת: זה ה-laissez-passer. הלבנונים נתנו אותו.

ש: השגרירות היוונית בביירות למשל.

ת: השגרירות היוונית נתנה laissez-passer?

ש: לאתונה.

ת: השגרירות היוונית בביירות

ש: נתנה ליהודים אישורי מעבר לאתונה מטעמה.

ת: אז זה היה laissez-passer יווני.

ש: זאת אומרת זה היה אפשרי.

- ת: כן. תעודת מעבר שיעבור דרך אתונה ובאתונה באו ולקחו אותם.
- ש: דרך נמל התעופה ביירות לאתונה. היתה תקופה כזאת, לא חשוב.
- ת: רגע, אינני מבין. העולים מחלב בורחים לביירות.
- ש: בביירות אין להם שום תעודת זהות, שום דרכון, שום כלום.
- ת: בורחים לאן?
- ש: רוצים לברוח מחוץ ללבנון.
- ת: מי מטפל בזה? יהודים? אנחנו?
- ש: כן.
- ת: אנחנו קשורים לשגרירות היוונית?
- ש: כן. מגיעים להסכם עם שגרירות זו, שגרירות אחרת.
- ת: ... שגרירות יוונית.
- ש: ... אישור כניסה ליוון.
- ת: אבל יש לנו יחסים טובים עם השגרירות ... הם נותנים אישור ... כשאני נכנס לשגרירות היוונית ואומר – תן לי תעודת מסע ליוון.
- ש: ושנחנו [היוונים] מקבלים אותם ביוון.
- ת: נכון. מה אחר כך?
- ש: ביוון האנשים שלנו מטפלים בזה ומעלים אותם לארץ.
- ת: אז זה מה שאני אומר.
- ש: רציתי לראות את ההבדל. כאן נותנים, יש ... תעודת מסע, וכאן אתה אומר דרכון.
- ת: אני נותן דרכון מפני שהוא אזרח שלי עכשיו. ברגע שהוא ... הוא מקבל דרכון. אז אני נותן דרכון.
- אבל שם הוא נותן לו laissez-passer. הוא לא יקלוט אותו. הוא מוכן להעביר אותו למשך עשר דקות, יום אחד הוא ימצא אצלו. יש קשר בין מדינות, זה מה שאני אומר. אתה צריך בשביל זה תעודת מסע. לכן היא פרוביזורית, היא זמנית, laissez-passer, תעודת מעבר. תעבור במסדרון הזה מפה עד פה, אחר כך אני לא רוצה לראות אותם אצלי. יבואו אנשים שלך, יראו את ה-laissez-passer היווני, ובאתונה דרך ה-laissez-passer הזה יעברו לישראל. שם תן לו דרכון.
- ש: אוקיי. היו עולים שלפעמים כבר באיסטנבול נשארו ותחקרו.
- ת: עולים באיסטנבול?
- ש: עולים מסוריה, מחלב או קמישלי, כבר תחקרו באיסטנבול לגבי
- ת: אצלנו?
- ש: כן.
- ת: אנשים שלנו טיפלו בהם, כן.
- ש: למה זה לא התבצע, או יותר נכון מה היתה המטרה? לוודא שאין ביניהם גורמים עוינים?

ת: לא. אם הביאו משם עולים היה ידוע את מי מביאים. אנשי המוסד, מי שטיפל בזה, ... אמר – זה וזה עולים. ... המוסד ידעו מי יוצא מחלב או מדמשק דרך חלב. ידעו מי האיש. סידרו לו את כל הצנרת הזאת. אם הוא מרגל או לא מרגל?

ש: כן. כל מיני אפשרויות כאלה.

ת: ידעו מי הם האנשים. היו להם אנשים שם בחלב והם מסרו – אלה ואלה עולים. מה זה שייך מרגל או לא מרגל? הם ידעו כבר אם הוא מרגל או לא מרגל.

ש: לפעמים הגיעו אנשים שלא ממשפחות גדולות בתקופות מסויימות, אז הם אמרו לי – כן, תחקרו אותי גם פה וגם כשהגעתי. חשבתי שהיה נוהל קבוע של תשאול או תחקור גם לגבי המצב של היהודים ... דרך המעבר איפה היה קשה, איפה לא היה קשה וכו'ליי. אתה אומר לי שלא בוצעה, אתה לא יודע.

ת: התחקור הוא לא בשביל אם הוא מרגל או לא. האיש הזה, כשהם מעלים אותו הם יודעים שהוא לא מרגל. מתשאלים אותו כמו שאתה מתשאל אותי – מה הוא יודע על חלב, מה הוא יודע על כל מיני דברים ואנשים. שאלות על חלבים. אם יש להם חשש על איקס שהוא מרגל הם יכולים לשאול אותו מה הוא יודע על, כמו שהם שואלים אותו מי אביו, מי אמו, מי חברים שלו. אז הוא אומר שפלוגי בן פלוגי. אם יש כזה שהם פה במרכז, במוסד, יודעים עליו שהוא בן-זנונים, הוא פולט את מה שהוא פולט אז הוא בסדר. כל הזמן מנסים לשאול עוד על זה. אבל הוא לא יודע מה. שאלו אותו אז שאלו אותו. לא בשביל לזהות אם הוא מרגל או לא.

ש: אוקיי. אנחנו נמצאים בשלב שבו היתה מערכת יחסים מעוררת על השלטונות התורכיים על רקע ההתקרבות למדינות ערב.

ת: מה זה מעוררת? לא היו יחסים ... מסויימים, כן.

ש: ביחסים האלה, מתי משתנית הגישה של תורכיה לגבי המעבר של יהודים דרכם מסוריה לתורכיה ולישראל?

ת: זה התחיל ב-15 השנים האחרונות. לך אחורה 15 שנים. כמה אנחנו?

ש: '99, 2000.

ת: '99 מינוס 15.

ש: '85.

ת: כן.

ש: מה היה? למה דוקא ב-85?

ת: ב-85 התורכים כבר יודעים שאין להם שום תקווה לעזרה מהערבים. התייאשו מהם. על מה הם כל הזמן חשבו? עניני מסחר, ענינים כלכליים, תיירות. יחסים בין מדינה למדינה. אז הם חשבו כל הזמן שיקבלו ממדינות ערב. יש ענין של נפט, של לקבל נפט מאיראן או מסעודיה וכן הלאה. כל הענינים האלה, ענינים כלכליים. גם תיירות זה ענין כלכלי. מסחר זה גם כן ענין כלכלי. כל העסק הזה. יש 22 מדינות ערב ויש מדינת ישראל "מזעומה", מה אני צריך אותה?

ש: מזעומה זה זעירה?

ת: לא. מזעומה, כלומר "כביכול מדינת ישראל". מה אני צריך אותה? אני צריך אותן, אני במזרח התיכון. אז במשך שנים לא יצא להם כלום. לא תיירים, לא מסחר, לא נפט, לא בטיח. יש להם את כל הבעיות עם איראן. אז בשביל מה?

ש: והמלחמה על המים עם סוריה, גם זה נכנס פה?

ת: המאבק הזה זה נושא מאוד רגיש ... זה סכסוך עצום בין סוריה לתורכיה. מקורו במים.

ש: והמחלת הכורדית גם כן נכנס למערכת היחסים הזו?

ת: אני אומר שהסיבות, שאלת אותי מדוע השתפרו היחסים לאט לאט. אני אומר לך שהיחסים השתפרו. שאלת מתי התחיל, אז התחיל ב-85' בגלל זה שהבסיס שעליו רצו התורכים להשתית את היחסים שלהם עם מדינות ערב הלך ואיכזב. הוא התערער. המחשבה הזאת [התערערה]. הערבים לא סיפקו את הסחורה. הם [התורכים] נתנו להם אש"ף, מבוא לים, כל מה שהם רוצים, כל מה שנגד ישראל, והם לא סיפקו את הציפיות. לא כיסו את הציפיות כפי שאמרתי לך, שהן כלכליות. אתה אומר כל הזמן כסף, אבל זה לא כסף של בקשיש. זה כסף של יחסי מדינות, יחסי עמים כלכליים-מסחריים. הם לא אז התחילו היחסים.

ש: אתה ציינת שנה מסוימת, 85'.

ת: כן, פחות או יותר.

ש: היה איזה דיון בממשלה התורכית על שינוי במדיניות כלפי מדינת ישראל?

ת: לא.

ש: או שזה הצטברות

ת: ויכוחים לא היו. ויכוחים היו כשיש, כשהיינו פונים אליהם – תנו לנו קונסוליה, תנו לנו שגרירות. אז יש דיונים בממשלה כן לתת לא לתת מתי לתת ... אז יש דיון לתת את זה. אחר כך אנחנו פונים ואומרים – [רוצים] יחסי מסחר. [הם אומרים –] לא, תודה רבה. לא, לא מאשרים. היתה עסקה מסחרית, היה צריך לתת אישור לייבא, לייצא וכן הלאה, לא נתנו אישורים. תראה מה קורה במצרים למשל עכשיו. יש יחסים קרים, כן? זה העניין. [פונים אליהם –] בואו נעשה עבודה משותפת. [עונים –] לא. מסרבים.

ת: כשמתחילים יחסים הם בדרך כלל, זאת ההתחלה. תראה שבעולם יחסים בין מדינות שנקשרות, ראשית כל זה דרך יחסים כלכליים-מסחריים. אצלנו בישראל היה פטנט אחר וזה איגודים מקצועיים. דרך איגודים מקצועיים, דרך ההסתדרות זה היה ... כל אפריקה ... אירופה בשנות הששים, היחסים שלנו איתם היו דרך האיגודים המקצועיים, כלומר דרך ההסתדרות.

ש: גם עם מזרח אסיה נדמה לי.

ת: שם זה נעשה בקנה מידה קטן מאוד. זה אופייני לאפריקה. כך זה היה והתפתח וגדל. ... נציג מסחרי שישב שם ... וזה גדל. היה את העניין של הפטנט שלנו למשל, המחלקה לשיתוף בינלאומי. באים קורסנטים ללמוד איגודים מקצועיים, ללמוד איך מארגנים איגוד מקצועי באפריקה. ההסתדרות, ממשלת ישראל עשתה קשרים טובים. ההסתדרות היתה מפא"י, העבודה. זה היה פטנט של מפא"י בתחילת המדינה, לקשור קשרים, במשך עשרות שנים. זה היה מוצלח ביותר. היו שולחים אלינו [ללמוד] איך עושים את זה, מה עושים. היו מרצים, היו שולחים אלינו אנשים ... זה היה חלק ... ייעוץ. למשל איך

מארגנים איגוד מקצועי במדינות. היו אחר כך ... בעניני חקלאות, בעניני תעשייה, מינהל, עיריות. עכשיו עושה את זה משרד החוץ. הוא מממן את הקורסים האלה ואנשים באים ולומדים אצלנו שלושה חודשים, ששה חודשים, שנתיים. זה עשה לנו שם וזה הביא אחר כך לכך שהם התפתחו והתעצמו וקיבלו עצמאות. כמובן ... בן רגע.

ש: מיסדו את היחסים.

ת: כן, כשגרירות וכן הלאה. בתורכיה זה לקח, ההתחלה היתה טובה מאוד, פתחו וזה, אבל אחר כך הלך והידרדר, הלך והידרדר, עד שהגיע ... ואחרי '67 נותקו היחסים. בנו, התחילו ... וזהו. מה היתה השאלה? ש: לגבי מה פתאום ב-1985?

ת: אז אני אומר, אחר כך ... היה דבר כזה. זה היה מאורגן, זו גם היתה דרך, ביקור של אישיות ממשלתית ... אם זה שר המסחר ...

ש: היה משהו ב-'85? איזה ביקור ממלכתי?

ת: כן, היה ביקור, כן. ככה זה היה מתחיל. ביקור שר זה וזה. אחר כך זה מתפתח והולך לגבי חשיבות השרים. אם בא שר חוץ אז זה הולך.

ש: במישור הדיפלומטי, המדיני.

ת: כן. רק לפתוח שגרירות. אם בא ... ראש הממשלה ... אתמול-שלשום, לפני חודש-חודשיים.

ש: כן, כמה פעמים.

ת: כמה פעמים כבר. אבל זה כבר, הביקורים האלה שלו, הם מפני שהיחסים הם טובים מאוד.

ש: גם הענין הביטחוני, התעשיות הביטחוניות.

ת: כן, זו גם דרך, לקנות נשק. הנה אנחנו נכנסנו לשם דרך שיפוץ המטוסים.

ש: לתורכיה אתה מתכוון.

ת: כן. שיפוץ 50 מטוסים.

ש: אבל שיפוץ המטוסים הזה התחיל בשנים האחרונות, לא 15 שנה.

ת: טוב, אבל זה מתקדם. על מה אני מדבר איתך?

ש: כן, בסדר.

ת: אתה אמרת יחסים, אני אמרתי לאט לאט. [לפני] 15 שנה זה התחיל בזה. במה? לא ביטחוני. התחיל ...

אחר כך היה כדאי להם העסק הזה. זה רק לפני חמש שנים. הענין הוא ביטחוני ו-50 המטוסים לשיפוץ זה

היה כשהיחסים היו כבר, שהם ... כבר את הערבים וידעו כבר במה מדובר.

ש: כן. בכל אופן מה שאתה מדבר איתי זה על תהליך אבולוציוני, מתפתח.

ת: כן.

ש: אני חשבתי לתומי שב-'85 היה משהו, החלטה או מדיניות של ממשלת תורכיה לשנות גישה.

ת: לא. זה לא הולך ככה. בדיוק כך היה בכל פעם שאנחנו ביקשנו להגדיר מה, אז ... לא. אבל לא היה

משהו בובמסטי. זה היה תהליך אבולוציוני של שיפור יחסים לאט לאט, חריש עמוק ויסודי שנמשך הרבה

הרבה זמן ומתוך שיקולים דו-צדדיים ובינלאומיים.

ש: אז אם כך, אם שיפור היחסים מתחיל מ-85', אני מבין שהגישה של השלטונות כלפי ... של יהודים מסוריה דרכם גם נעשתה יותר נוחה, לפי מה שאתה יודע.

ת: כבר ב-80' ... כשאני הייתי ב-79' אני אומר לך שכבר לא היו בעיות. כשהיה פלונטר, אחרי זה אני כבר, באו אנשים לעשות את זה, נשארו כאן שלושה ימים. בהתחלה זה היה שבועות וחודשים שהם ישבו. פעם אחת ישבו אנשים חודשיים, בהתחלה.

ש: באיסטנבול?

ת: באיסטנבול, בבית הסהר. אנחנו אז סיפקנו להם אוכל שם מפני שהאוכל שם היה גרוע.

ש: מתי זה היה?

ת: בהתחלה, ב-76'. הראשונים ישבו הרבה זמן. עד שסללתי את הדרך הזאת, שזה יהיה מן הרכב למטוס דרך המשפט, זה לקח זמן.

ש: עכשיו עוד נקודת הבהרה. קודם סיפרת לי על האפשרות לפתור את הבעיה הזאת של הקבוצה ההיא שהכניסו אותה לכלא, דרך מתווך, איש קשר, של עורך הדין פרנקו.

ת: את הפלונטר לפתוח.

ש: את הפלונטר לפתוח.

ת: הכל הלך דרך הזה. את הפלונטר לפתוח. אז פרנקו הציע לי את מה שהציע.

ש: אבל אמרת שהדרך הזו לא נתקבלה על ידי משרד החוץ או אנקרה והפתרון נמצא בדרך אחרת. אז מה הייתה המהות של הפתרון, מה הייתה הדרך האחרת שמצאתם?

ת: לדבר עוד פעם – תעשו טובה ותמשיכו.

ש: באיזו רמה זה היה?

ת: הפלונטר היה אצל שר החוץ.

ש: ברמה של שרי חוץ?

ת: שרי חוץ.

ש: הבנתי. בוא נחזור אליך. פה אנחנו מתחילים לסיים, לא אטריד אותך עוד. אז אתה משתחרר משירות החוץ ב-87'. מ-79' עד 87' מה אתה עושה? ממשיך את השליחות הדיפלומטית?

ת: ב-87' הייתי באלכסנדריה.

ש: עברת למצרים.

ת: הסוף היה באלכסנדריה, ב-87'.

ש: מאז אתה בעצם יוצא לפנסיה.

ת: פנסיה.

ש: במהלך התקופה משנות השבעים ועד ימינו בעצם היו לך אילו שהם מגעים עם ארגון אר"ץ, ארם-צובא? הוועד, הקהילה?

ת: כן. גייסו אותי. זה הבחור, תיקח את זה ...

ש: יש עוד כמה דברים שאני רוצה לקחת. [החוברת של] אברהם כהן-טוויל. מתי זה היה? באיזו שנה?

ת: בראשית שנות השבעים. הוא יזם, הוא היה אנרגטי מאד. היו אז הרצאות מטעם ההסתדרות. הוא היה מפא"יניק, אתה יודע.

ש: כן.

ת: היה מנהל בית הספר הנוער העובד גם.

ש: בירושלים.

ת: בירושלים ואחר כך בחיפה. היה מפקח בחיפה.

ש: מטעם הנוער העובד?

ת: לא. הנוער העובד נגמר ב-48, '49. נוסדה המדינה ואז ... סיפור אחר. הוא היה מפקח פה ואחר כך עבר לחיפה משום מה.

ש: במסגרת משרד החינוך?

ת: משרד החינוך, כן. כשיצא לפנסיה היה פעיל בענייני חלבים. התחיל למצוא שרשים ואז התחיל לכתוב את הדברים האלה ורצה לעשות דוקטורט. אני זוכר שהיינו מתקבצים שם באיזה מלון על הר הכרמל ליום עיון בשבת בדרך כלל. באים ביום שישי ונוסעים במוצאי שבת.

ש: אתה מדבר איתי על מספר מפגשים כאלה בשנות השבעים, לא פעם אחת.

ת: כן, בשנות השבעים היינו נפגשים והוא היה היוזם.

ש: חבר כנסת ידיד שהיה אז באותה תקופה לא

ת: היו מזמינים אותו.

ש: אבל לא הוא היה היוזם של הארוע.

ת: הוא הרי היה בוועד החלבי. הוא היה משהו עם החלבים, עם בית הכנסת מטעם החלבים. אברהם היה מזמין מרצים, נושא. שם זו היתה התחלת העניין של המורשת. אז התלבש על זה אדון כהן.

ש: כהן משה.

ת: והתארגנו, אירגנו בירושלים. ... עם כל המאנקי-ביזנס שלהם. גם אחר כך פתחו סניף פה. אמרנו למה רק בתל-אביב.

ש: מתי זה היה?

ת: אמרתי אז, מתי זה היה שם?

ש: אמרת תחילת שנות השבעים.

ת: שם? עד '79, '80, משהו כזה. אחרי שאני חזרתי מאיסטנבול גם כן היו כמה מפגשים. אז משה כהן ארגן את זה וכמובן ידיד. מי שעוד היה שם

ש: שאול לוי?

ת: לא. עורך הדין תוסיה-כהן. הוא היה עורך הדין שלנו והוא ניסח את התקנון של העמותה. כשהיה שם מאורגן פתחו כאן סניף ... ידיד ... ושמי נמצא ברשימה הזאת ...

ש: אתה שייך לוועד של החלבים?

ת: ועד משנה או ועדת סניף. סניף של הוועד בירושלים.

ש: מתי זה היה?

ת: תפתח את זה פה ...

ש: מי היה ראש הוועד? ראש הסניף?

ת: כן, היה איזה ראש, אינני זוכר

ש: ואיפה ישבתם? איפה היה המשרד שלכם?

ת: אה, כן, אחרי שהיתה פגישה דומני ב"קינג דייויד", היו שם איזה עשרים, שלושים איש, המוביל היה שם דוקא תוסיה-כהן. רציתי להיות פעיל כמו שאני רגיל לעשות. פניתי לתוסיה, הלכתי אליו הביתה.

ש: הוא היה ירושלמי?

ת: כן, תמיד היה ירושלמי. ... בשמריהו-לויין אני חושב.

ש: רחוב שמריהו-לויין?

ת: כן.

ש: המשפחה שלו היא ותיקה פה בירושלים, נכון?

ת: כן.

ש: באיזו שכונה הם גרו?

ת: אני הכרתי בשמריהו-לויין. מה היה לפני זה אינני יודע. באתי אליו. חיבבתי אותו מאוד והוא חיבב אותי מאוד. אנחנו היינו בקשרים. ביקשתי להסתייע בו פה ושם. אמרתי – נו, מה הפעילות? איפה המפגש השני, השלישי? כמובן שלא היה שום מפגש נוסף. היה אקט של ייסוד כדי שיאמרו ... מסגרת. כששאלתי אותו מה תהיה הפעילות, אמר – כן, שירת חזנים. חזן מופיע ושם יש אחד ...

ש: הצייר?

ת: הצייר והחזן ... מה-שמו, יש לו קלטת ... משמיעים אותה. זה הפך

ש: יותר במישור הדתי.

ת: לא דתי. תרבותי. אני מקבל מזמן לזמן הזמנות ... עושים סליחות. לפני כחודש. קיבלת הזמנה?

ש: פחות. כן, הייתי.

ת: ..., בסדר. גם ראש העיריה שלך ...

ש: לא, גם לי היתה הזמנה ...

ת: כבר דיברנו על זה.

ש: כן.

ת: אתה טיילת הרי, אתה לקחת אותי אז, אותו יום.

ש: בדיוק.

ת: איך היה?

ש: מבחינתי לא תרם שום דבר לא חידש לי כלום כי אני גם עושה את הסיוורים האלה.

ת: איפה הייתם? בלילה זה היה.

ש: כן. זה די פשוט. ככר ספרא, כל מיני.

ת: ככר ספרא זה ...

ש: כן. נחלת שבעה, כל מיני. אבל לא חשוב.

ת: אבל זה בירושלים החדשה. לא בעתיקה.

ש: הלכנו, עלינו גם להר הצופים.

ת: אבל גם זה העיר החדשה.

ש: כן.

ת: אבל העיר העתיקה ...

ש: לא. היה שם חסום. לא נתנו להיכנס.

ת: בגלל זה?

ש: עם אוטובוסים ולא רצו ללכת ברגל. לא חשוב.

ת: אה, אז לא היה. לנחלת ציון הגעתם?

ש: לא. נחלת שבעה.

ת: אפילו זה לא?

ש: לא.

ת: עד נחלת שבעה.

ש: לאחר מכן הם הגיעו ל"עדס". אני כבר פרשתי, אבל לא חשוב.

ת: הפעילות היא כזאת, אתה מבין? זה לא בשבילי. עושים את זה כדי לגבות כסף.

ש: דמי חבר.

ת: לא רק דמי חבר.

ש: אוקיי, תודה.